

Niklai Bálint hőstettekre és nagy cselekedetekre képtelen alkat volt, afféle puhány, eleget bosszantotta ezzel Márton. Az volt a különös tapasztalat a front körülményei között, hogy a katonák általában, mihelyt erre a legszerényebb alkalmuk megvolt, rendszeresen tisztálkodtak, mosakodtak, mostak, borotválkoztak, hozzátartozott lelki egészségükhöz, igazán nem a parancsnokaiktól való félelem vagy a katonai fegyelem unszolta őket erre. Szükségük volt rá, hogy embernek érezhessék még magukat, kis, névtelen egyéniségüket tisztelték meg ezzel. Állóharcban nem is igen tetvesedtek meg, gondosan vigyáztak magukra és egymásra.

Niklai Bálint karpaszományos őrzető egészen elütött ezektől a katonáktól. Jogi doktorátusa, filozófiai műveltsége sem akadályozta meg teljes elvadulását. Csendesebb napokban meg-megjelent a zászlós szállásán, mosdatlan arcával, piszkos ingével és zsíros zubbonyával, egészen elhagyta magát, mert semmi értelmét sem látta annak, hogy testével törődjék. Bogaras Szent Ferenc, aki tán a tetveket is gyönyörűséggel szemléli, mint isten különös csodáit.

— Miért nem mosakszol meg? — kérdezte Márton.

— Minek? — hangzott a lakonikus válasz.

— A hullának mindegy — folytatta, ha erre sem hagyták békén —, hányszor mosakodott. Minek fáradjak ilyesmivel is? Nem mindegy?

Schopenhauert idézte folyton, ki nem fogyott a bölcsességéből

— „A halál a nagy alkalom arra, hogy nem kell tovább élnem: boldog az, aki él vele.”

— Dehát mégiscsak jobb élni, nem? — kérdezte tőle a zászlós. — Nem volt neked semmi örömed, semmi szép emléked eddig? Igaz, ha otthon is ilyen mosdatlan vagy, elfordulnak tőled az asszonyok is, barátaid is, ha vannak egyáltalán.

— „Az élet folytonos csalás — folytatta az idézeteket —, kicsinyben és nagyban egyaránt, amit ígért, nem tartja meg; kivéve, ha meg akarja mutatni, mily kevésbé kívánságra méltó, amit kívánunk: így szed rá bennünket egyszer a remény, máskor az, amit reméltünk.”

Nem nyugodott addig, amíg ki nem hozta Márton a sodrából idézeteivel és halk cinizmusával. Nem lehetett vitatkozni vele, mindenben csak mosolygott, végtelen türelmesen, mint egy szent, aki elveket, hitet képvisel, ha az ördögét is. Az idézeteket könyv nélkül tudta, olyan esze volt, hogy Márton elkáprázott, ha arra gondolt, mire volna képes ez a nyomorult, ha nemesebb és emberségesebb célok szolgálatába állítja, ha elkapja az alkotás és nagyot akarás vágya.

— Nem hiszel te semmiben? — kérdezte tőle máskor.

— A nagy, szent és igaz pesszimizmusban! — mondta Niklai Bálint ünnepélyesen. — Az optimizmus sem tart meg senkit, téged sem. Halld, mit mond a bölcs. „Az optimizmus alapjában véve a világ voltaképpeni szerzőjének, az életakaratra jogosulatlan öndicsőítése, aki gyönyörködéssel tükröződik munkájában: éppen ezért nemcsak téves, hanem veszedelmes tan. Ebből kiindulva aztán mindenki azt hiszi, hogy teljesen jogos igényt tarthat a boldogságra és élvezetre; ha pedig, mint annyiszor történik, ezekben nem részesül, azt hiszi, igazságtalanság történik vele, sőt eltéveszti léte célját

— pedig sokkal helyesebb a munkát, nélkülözést, nyomort és szenvedést, betetőzve a halállal, létünk céljául tekinteni (mint ezt a brahmanizmus, a buddhizmus és az igazi kereszténység teszi), mert ezek vezérelnek az életakarat tagadásához.”

A zászlós több ízben félbe akarta szakítani az átkozott idézethalmazt, de imponáló volt az a nyugalom és mindent semmibe vevő fölényesség, amivel szakadatlanul mondta a magáét.

— „Ki bírná el a halálnak csak a gondolatát is, ha az élet öröm volna!” — mondta, és lanyhán tisztelgésre emelte kezét, kifordult a bunkerből, mielőtt Márton, tetveire hivatkozva — mert más érve már nemigen volt ezzel a sötétséggel szemben —, kidobta.

A szerencsétlenül beteljesedett a saját bölcsességének megfelelő sors. Mint afféle lógóst, kitették a zászlóalj törzsből, valaki észrevette a zászlóalj harcoló századainak nagy veszteségei között, hogy itt van egy egészen fiatal ember, örvezető, miért ne lenne jó rajparancsnoknak. Beosztották pótlás gyanánt, az első századba. Az ötös tábori őrön történt, a „Jóskának” becézett szovjet harcelőrrel szemben lévő figyelőállásban, ahol viszonylag kevés haláleset történt. Parancsnoka volt az őrnek, de úgy látszik, megunt a lövészteknőben való fekvést és kiment a fák közé, hátra. Holtan esett neki egy fa törzsének, valószínűleg egy mesterlövész lőtte szíven. Tulajdonképpen szép halála volt.

Hagyatékában egy könyvet találtak. Az emberek neki-nekifogtak, de hamarosan letették, vagy nem értették, vagy mást vágytak olvasni, ha egyáltalán olvasni akartak. Egy hét múlva, amikor Márton végigjárta a század védő- és szálláskörletét, a könyv még ott hevert az asztalon, piszkosan, számfűlesre olvasottan. A zászlós belelapozott, látta a megjelölt, vastagon aláhúzott és széljegyzetekkel tarkított szövegrészeket. Találomra beleolvasott.

„Az ember élete végtelen fáradalmaival, nyomorával és szenvedéseivel úgy tekintendő, mint a nemzés aktusának, azaz az életakarat határozott igenlésének magyarázata és parafrázisa; ehhez tartozik még, hogy az ember a természetnek adós halálával és szívszorulva gondol erre az adósságra.”

Maga is közel állt ahhoz, hogy igazat adjon e soroknak.

Ezekben a napokban ritkán találkoztak, akik különböző századokban szolgáltak, így Márton sem igen látta Csupor Ádámot. A hadapród, aki ezideig beosztásánál fogva, az előnyomuláson kívül, nem vett részt semmiféle harccselekményben, meggyarapodott dolgai közt maga sem kereste Mártont, Doma Pistát, aki messzebb, a második században szolgált, még kevésbé. Nem is találta volna őket szállásukon, sem szakaszuk védőkörletében, tulajdonképpen csaknem mindig harcelőrsben, ellentámadásban, reteszállásban, figyelőben voltak, egymástól külön-külön, egymásról is csak hallomásból tudva.

Csupor ezekben a hetekben a foglyokkal volt elfoglalva. A zászlóalj védőkörletében, a sorozatos szovjet áttörési, átszivárgási, támadási kísérletek alatt sok foglyot ejtettek. A szakaszparancsnokok is elbeszélgettek foglyaikkal, különböző kérdéseket téve föl nekik egységeikre, erőnlétükre vonatkozóan, amíg ritkaságszámba ment a hadifogoly és ők jobban ráértek. Mostanában nem foglalkozhattak ilyesmivel, foglyaikat továbbították a zászlóaljhoz, ahol Csupor dolga volt a kihallgatásuk, hacsak a zászlóaljparancsnok nem kívánt maga foglalkozni velük. A foglyok szerint egy hadosztály támadása zajlott le az ezred védőkörlete előtt, rengeteg veszteséggel. Többségében ez derült ki az egymásnak ellentmondó vallomásokból. Márton nem tulajdonított nagy jelentőséget a fogolyvallomásoknak. Valaha a lélektanban tanult a tanúvallomások megbízhatatlanságáról, mint az emberi emlékezet hézagosságának példájáról. Ezt feltétlenül érvényesnek érezte a foglyok esetében is, tetézve azzal a ténnyel, hogy az egyszerű katonák nem is tudhatnak mindent, a csapatok mozgásába, terveibe nem avatják be őket, csak

közvetlenül átél tapasztalataikról beszélhetnek. De Csupor gondos aprólékossgal kérdezgette őket és terjedelmes feljegyzéseket készített vallomásaikról.

Márton, miután reggel sem kereste a százados, körülnézett a zászlóalj törzs szálláskörletében, közvetlenül a százada védőállásai mögött, s megkereste Csuport is. A hadapród két fekete hajú, csontosarcú foglyot vallatott éppen, akikről látszott, hogy nem orosz nemzetiségűek. A zászlós azt látta, amikor belépett Csupor szobájába, hogy a hadapród barátságosan mosolyog, majd, miután észrevette őt, lelkesen felkiált.

— Márton, baskírok, azt mondják, baskírok!

Mint a gyerek, örült a szónak. Oroszul beszélt a foglyokkal, ezúttal maga tolmácsolta, amit válaszoltak, hadd hallja Márton.

— Igen — azt mondja —, az öregeiktől tudják, hogy rokonok vagyunk.

A zászlós maga is megdöbbsent, amikor szemtől szembe, fogságba került ellenségként látta maga előtt a két katonát. „Ezek között fordult meg Julián — gondolta —, akkor még magyarul beszéltek. Bár, lehet, hogy nem is ezek voltak, az ördög tudja. Ki lát ezerévnnyire, vagy akár nyolcszáz évnnyire vissza?” Érdeklődéssel nézte a két embert, nem hatottak idegeneknek, de ez nem lepte meg, általában az oroszokat sem látta idegen-szerűeknek. A foglyok is mosolyogtak, de Márton gyanakodva figyelte mosolyukat, nem lehetett tudni, mennyi benne a foglyok alkalmazkodása, a jobb sors reményében megjátszott alakoskodás.

— Azt mondják — fordult feléje Csupor —, hogy ezredük nagyrésze rokonnépekből állt.

Most igazán megdöbbsent a zászlós, hiszen a hullahegyek itt is, ott is, igen, a hullák vádlón meredtek rá képzeletében.

— Egymást irtottuk — mondta keserűen.

Ha ezek az élők is vádlón néznének rá, igazuk volna.

A lángszórósok a szilvafák alatt pihentek, hátukat nekitámasztva a rettenetes fegyvernek, amely Mártont a permetezőre emlékeztette. Fiatal fiúk voltak, a tényleges állományból, sosem voltak még bevetve. A hadosztálynál lebzseltek eddig, gyerekarcon az izgalom hulláma fut át meg át, ahogy lenéznek a folyó völgybe, a végtelen füzesekre, amelyekben holnap harcolniuk kell. Volt idő a katonák életében, amikor irigyelték a repülőket, harckocsizókat és lángszórósokat a látszólagos semmittevésért, amelyben napjaik a hadosztály- vagy hadseregparancsnokság körül teltek. Rá kellett döbbsenniük, hogy a halállal napról napra való szembenézés is jobb, mint ezek sorsa. A gyalogság állandóan morzsolódik, idegfeszültségben él, itt lehet mégis a legjobban megmaradni. A baka megtanulta, ne kívánozzék harckocsira, lángszórót se kívánjon a hátára, nehezebb és veszélyesebb a borjúnál. A fiúk cigarettáztak, fegyverük működését magyarázták az érdeklődő gyalogosoknak. Hat lángszórót hoztak a Ferrari vezetése alatt készülő vállalkozáshoz.

Most már mindenki tudta, hogy a szovjet hídfő, amelynek átmérője néhány száz méter, legalább százötven-kétszáz katonát foglal magában kitűnően megépített földerőideiben. Az eddigi támadások elég tapasztalatot adhattak arra nézve, hogy dróttakadályokkal, műszaki zárral is megerősítették. Most lángszórókat küldtek, s ebből mindenki azt a következtetést vonta le, hogy végre komolyan veszik a hadosztálynál és a hadtestnél is ezt a hídfőt. Nagy volt a csodálkozás, amikor kiderült, hogy Ferrari mindössze egy szakasszal és egy önként jelentkezőkből kiválasztott rajjal hajtja végre a támadást, nem beszélve a lángszórósokról. Előkészítéssel tíz lövést adnak le tizenötös ágyúból.

Délután megérkezett Luigi Petronelli olasz százados, haditudósító és összekötő tiszt. Részt akar venni a vállalkozásban. Csaknem két méter magas, jóarcú fiatal férfi, szép

asszonnyal és hat kis bambinóval otthon, mosolyogva mutatja a családi képet. Riportot akar írni erről a magyar arcvonalon lejátszódó eseményről. Csodálkozva öleli meg a magyar századost, akinek olyan jó olasz neve van, s egy kukkot sem tud olaszul. Ferrari is magas, de Petronelli félfejjel veri. Az olasz magyarul is tud, különös, lágy, idegenszerű hangszúllyal ejti a szavakat, mellette póriás kontrasztként hat Ferrari teliszájú tájszólása.

Este az első század irodájában tartják az előkészítő megbeszélést, amelyen jelen van Adorján alezredes, a zászlóaljparancsnok, és részt vesznek a rajparancsnokok is, a legapróbb részletességgel megbeszélik a tervet. Ferrari egy térképvázlat fölé hajolva mutatja a század védőkörletének jobbszárnyát, az előregyülekezési és készenléti helyet, az elönyomulás útját.

— Adjatok nekem egy ilyen vázlat — mondja az olasz.

Ferrari int az írónak, készítsen másolatot, aztán tovább mondja a tervet. Az olasz elszundít, majd felriad, s hogy álmoságát leplezze, enni kér. Osztják a vacsorát, hoznak neki egy csajka borsógulyást. Vidáman kanalazza, fénylik zsíros mosolya. Márton is ott ül a századirodában, rossz sejtelmekkel. Hogy nem osztották be a vállalkozás részvevői közé, nem okoz örömet neki, kicsordul a könnye, ha a század felmorzsolódására gondol. Mások is erre gondolnak, beleézik a maguk életveszélyes holnapját, sóhajtanak, kusza gondolatokkal kapaszkodnak gyér reményeikbe.

Hajnalban Sály Lajos honvéd, amíg odatartja csajkáját a szakács elé, azt mondja:

— Sokat adjál, komá, lehet, hogy nekem többé úgysem adhatsz!

Hetekig emlegetik ezt a mondatát, jóserővel, megérzéssel ruházzák föl a fiút, aki egy óra múlva csakugyan meghal.

Márton a századfigyelőből nézi a harcot. Megszámolja a tüzérségi tűz becsapódó gránátjait, valóban tűz, sem több, sem kevesebb. Három hull a bokros terepre, a hídfő területére, a többi csak ijesztés. Felroppen a jelzőrakéta. Korareggeli köd ül a Don fölött, belepí a halvány bokrokat, valószínűtlenül messzire szökteti a völgyet. A ködben is megvillannak a fehér vászonlapok, amelyeket a vállalkozásban résztvevők hátára tűztek, jelzéseként a saját géppuskások és aknavetőik részére. Alig észrevehető mozgással haladnak előre a kis fehér pontok, megállnak, megelőzik egymást, már akkorák csak, hogy éppen a láthatóság alsó határát érik, amikor a bokros szélén fellobbannak az irtózatos lángnyelvek. Aztán percekig nem történik más, csak iszonyú hangzavar támad, akna csattog, géppuskák pergő sorozatai dobolnak, a fehér pontocskák eltűnnek a ködben és füstben. Márton a homlokára szorítja tenyerét, a feszült várakozásban verejtékpatakok erednek gerince mentén. Kezében tartja a távbeszélőkészülék fülhallgatóját, a megindulás óta egy szót sem hall. Kétségbeesetten lóbálja a levegőben, azt hiszi, megsüketült.

— Ferrari százados úr megsebesült! — hallja a sírós hangot.

Vége. Nem lehet kifüstölni ezt a fészket, mindnyájan belepusztulnak lassan.

Az apró pontok megsötétednek és fejvesztetten menekülnek visszafelé, csak legálább letépnék a fehér jelzést hátukról, amelyet most az oroszok felé mutatnak, mint megannyi céltáblát. Látni, hogy elérik a hatos örs vonalát, de onnan is tovább gyülekeznek befelé, ki kell szalasztani Török tizedest, tartanak ki a hatoson, mert eddigi állásaikat is elveszítik, ha azt is őrizet nélkül hagyják.

Amikor közelebb érnek, láthatóvá válik a szomorú menet, amelynek közepén két hordágyat hoznak. Az egyikén Ferrari százados fekszik eszméletét veszítve, sebesülten. A másikon Petronellit hozzák, halott. Haslövés, mondja a doktor. A lángszórósokból egyetlen ember maradt életben. Sály Lajos is meghalt, két emberről senki sem tud, tizennyolc a sebesültek száma.

Márton már ott van a kötözőhelyen, könnyezve nézi az olasz valószínűtlenül hosszú testét.

Ferrari százados magához tér, tele van szilánkkal, azonnal kórházba kell küldeni.

A század újra csak Mártonra marad. Század? Összesen hetvennyolc fő. Tartja a kétkilométeres főellenállási vonalat, harcelőörs- és járőrszolgálatot teljesít.

— Virág zászlós úr — mondja a zászlóaljparancsnok —, azonnal küldj ki járőroket a századodból! Állapítsd meg, birtokunkban vannak-e a táborig örsök, különösen a hatos.

— Csak tudnám, honnan veszek embert! — sóhajtja Márton és elindul a század védőkörletébe.

Doma István mozdulatlanul feküdt a vaságyon. Kissé jobboldalt fordult s a kispárnát balfelől dereka alá gyúrta, hogy feltámassza testét, ne kelljen egész súlyával bal vállára neheznie. Kigombolt inge nyílásából kivillant a mullpólya vakító fehérsége. Az ablakon betűzött a nap, mintha őt vette volna célba. Ernyedten adta át magát a langyos sugaraknak, arcát oldalt billentve, merőlegesen az égre, amely kissé híg, hidegkék és feltűnően világos volt, foltjaiban a közelgő ősze jelzőzászlóival. A nagy bura alatt a csönd kolompolt, a zászlós behunyta szemét, és úgy érezte, könnyen szét tudna oldódni ebben a mindenséget lehelő égben. A percek a halál barátságos szavait suttogták, s a halálban nem volt semmi félelmetes.

A szobán látszott, hogy egy nagyobb helyiségből rekesztették el, a vakolatlan válaszfal friss volt még, szinte nedvees, jó méz-szagú. A festetlen ablakkeretek üres tekintettel nézték a világot, mintha sosem üvegezték volna be őket, szabadon járt be rajtuk szél és eső. A ház új volt, talán csak a harcok állították meg teljes befejezését. Lehet, hogy iskolának készült és az előnyomulás után alakították át magyar táborigorú kórházzá. Ha Doma István kissé fölemelte fejét — bár ez elég nehezebbre esett —, alacsony, széles épületeket látott a mélyben, amelyek olyanok voltak, mint egy laktanya istállója. Ezekből balra pedig egy szétbombázott templom üszkös romjai feketedtek. Azon túl valami liget-féle, egy közepes nagyságú, frissen kanyargó folyó partján, Sztalin ledöntött gipszszobrával. A zászlós inkább hunyt szemmel emlékezett erre, nem szívesen emelgette fejét. Sérülése a bal lapockán volt, az orvos, aki kiszedte a szilánkot, elégedetten mosolygott és azt mondta, szerencséje volt, a repesz elég fáradt lehetett, hogy nem zúzta szét a csontot, hanem megállt az izmok között. István emlékezett a csípős, különös ütésre, amelyet lapockáján érzett. A melegre is emlékezett, gerincéről patakok eredtek s folytak le a zsíros földre, buja, zöld illata volt a völgynek, a napsütésben eltikkadt növények szagába belevegyült a hullabűz.

Az esemény, amely ide juttatta, egyike volt a felesleges és vérpocsékló vállalkozásoknak. A nyár közepén megindult szovjet ellentámadás akkor már nagyjából lezajlott, a tűzharc majdnem teljes csönddé dermedt és csak az erősen megfogyatkozott századok, a zászlóaljparancsnokság előtti völgyben nagyranőtt temető és a felégetett, gránátölcsérekkel megtűzdelt falu emlékeztetett az elmúlt hetek kétségbeesett harcaira. Tudomásul vették, hogy a nyolcas számú harcélőrs az ellenség kezére jutott, a második századnak új táboriörsöt kellett létesítenie a közelében. Amikor Doma zászlós parancsot kapott az ellenséges fészek kifüstölésére, már hat sikertelen kísérletet tartottak nyilván s a magasabb parancsnokságok mindig két-három rajnyi ellenséges erő behatolásáról beszéltek. A zászlós éppen harmadszor vett részt ezekben a kísérletekben, nem csoda, ha most sem sok reménnyel indult neki. Hiszen fel sem fejlődhetek még támadásra, alig hagyták el a kiindulási pontos, előnyomulás közben, a folyóparti fűzbokrok közt érte őket az aknatűz. Legtöbbet mindig az aknavetőktől szenvedtek. Az ég tudja, honnan vették észre egyáltalán előregyülekezésüket, de amikor már mindnyájan együtt voltak a parton, pontosan közéjük vágtak az aknák. A zászlós éppen hátramaradt embereit biztatta, a robbanás a kétszeri ismétlésre szánt „gyerünk” közben érte s szakította meg, immár örökre, ezt az értelmetlen nógatóst. A két ember, leghátul, kétségbeesett

futásba kezdett, visszafelé. Ezt még látta Doma Pista, aztán, a második akna becsapódásakor, teljesen megfélemedezett róluk. Az aknagránát, mint egy felszökő gejzír, nagyon közel robbant hozzá, az a csoda, hogy csak azt a babszemnyi szilánkot kapta belőle. Akkor nem tudta felmérni a helyzetet, hirtelen azt sem tudta, él-e, halott-e, a robbanás, mintha léket ütött volna koponyája falán, a védtelen agyvelőig hatolt, szűró fájdalmat keltve, lapockáján az ütés, a gerincén végigfutó rándulás, amely az idegek villanyvezetékén lábujjai végébe elhatolt, az ágyékába hasító kín elkábította. Nem vágódott el, a légnyomástól sem, csak süketen és ügyefogyottan tapogatta magát, mintegy próbálgatván kezét-lábát, s amikor megállapította, hogy él és mozogni is képes, ösztönösen vissza, a vonal irányába indult tétova léptekkel, a kétségbeesés lemondásával. Akkor vette észre a véres tömeget, amelyben majdnem felbukott. Fiatal katoná volt, nem az ő szakaszából való, de jól ismerte a századból, mert anyja szülőföldjéről jött s ez mindig különös melegséggel töltötte el, ha ránézett. Az arc egy megszeppent gyereké volt, aki azon csodálkozik, hogyan is történhetett meg vele ilyesmi, de a mellén vértől lucskos a zubbony és kezefején is síkos vér csurog. A zászlós lehajolt és gondolkodás nélkül vonszolni kezdte a fiút, mire hozzáugrott néhány ember és cipelni kezdte a sebesültet, szinte félretolva őt. Csüggedten haladtak az arcvonal felé, amikor az előbb visszaszökött emberekre, közvetlenül a vonal elé csapott a következő két gránát. Milyen fekete korma van a robbanásnak! Mint egy sötét rózsza, szétnyílik a zöld táj fölött, tövében a villanó, éles fénnel, amely elhamvad rögtön, csak a fekete füstkehely mered, amint szétterül lassan, már kirepítve magából a repeszdarabok zúgó darazsait. Az emberek elvágódnak, nem lehet tudni, ki él közülük. A zászlós hátán a feltépett zubbonyból lassan szivárog a vér, a fájdalom eltorzítja arcát, amint felkapaszkodik az elvadult szilvafák között a domboldalra. A futóárokból leül, a géppuskások veszik gondjaikba, sebkötöző csomagokat tépve föl. Cigaretta dugnak a szájába, valamelyikük tüzet is ad. — Már a zászlós úr is? — kérdi egy tizedes, hangjában lemondással és keserűséggel. Doma Pista az elcsendesült tájba hallgatódzik, madáréneket hall a négyes táborigorú őrs felől és magában verssorokat mormol, míg arcán végigfolyik két könnyecsepp.

A mérhetetlen

viharban is dalolsz, testvérke —

ketten vagyunk költők, mi ketten.

A gyereket most vonszolják be a futóárokból, élettelenül lógnak tagjai.

A doktor megvizsgálta a sebet és azt mondta: — Kórházba kell menned! — Ő akkor megpróbált tiltakozni, minden különösebb meggyőződés nélkül, maga sem tudta, miért, hacsak abból az ösztönös védekezésből nem, amellyel a megkönnyebbülés örömét kellett lepleznie. Mert valójában nagyon szívesen vonult volna el bármikor egy kis heverésre, tréfásan mondogatta is nem egyszer, hogy egy kis tüdőgyulladás kellene, vagy méginkább valami ártalmatlan betegség, amivel pihenhetne az ember. Most megadta a sors. Legjobbban mégis legénye örült, egészségesen sem rossz hátrakerülni egy kicsit.

Csupor Ádám átszaladt hozzá, amikor fülébe jutott sebesülése, éppen csak el tudtak búcsúzni egymástól. A hadapródot kissé megrendítette az esemény, tekintve, hogy maga még nemigen vett részt akkor efféle harcokban, és sajnálta barátját, s önmagát is, egy kicsit mindig magát is sajnálja az ember, ha valaki elmegy s neki ott kell maradnia.

A doktor szekeret küldött értük. Két sebesültet szalmára fektettek a kocsifenekén, pokrócot terítettek rájuk, Doma zászlós az ülésdeszkán foglalt helyet, a hajtó mellett, Mihály, a legénye hátul, a saroglya mögött ballagott, a saroglyában egy katonaláda és egy hátizsák, a zászlóst kissé furdalta a lelkiismeret emiatt, úgy tesznek, mintha vissza sem kellene jönnie, hogy még a ládáját is feltették.

A kötőzöhelyen, tizenöt kilométerre a fronttól, ahol már csak a távolban felmorajló égalj jelezte a csatákat, újrakötötték sebét, majd beszállították az egyik házba. Földre terített szalmán, zsúfoltan feküdtek az emberek. Levackolódtak Mihálllyal egy sarokba és a nyitott ajtón kinéztek a délutáni napfényben vakítóan izzó tájra, a harsogó zöld tengere, a húsos, buja növényzetre és a fehéren tündöklő udvarra.

Az ajtónyílás percenként elsötétült, hordágyon vitték a halottakat, meg lehetett számolni.

Az egyik vaságyon egy százados jajgatott, azt mondták, megvakult. István nem tudott szabadulni a gondlattól, hogy Ferrarit érte utól.

— Mihály — mondta —, meg kell keresnem Ferrari százados urat.

— Nem szabad járkálnia, zászlós úr — mondta a legény, de látva, hogy gazdája tápáskodik felfelé, segítők kezét odanyújtotta neki. — Zászlós úr, támaszkodjék a vállamra!

Az ágyon valóban Ferrari feküdt, legyek száza lepték enyhén hullaszagú testét.

— Eredj, hozz valami zöld gallyat! — indította el legényét Doma, maga pedig leült a százados ágya szélére.

— Te vagy az, Pista? — kérdezte a százados megcsukló hangon.

— Én vagyok — mondta a zászlós. — Utólértelek.

A százados arca oly sápadt volt, mintha minden vér lefutott volna belőle, s a pergamensárga arcon, a nyakon és a bőr minden szabadon hagyott darabján apró szilánksebek szeplői feketedtek.

— Megvakultam — mondta, hangjában annyi szomorúsággal, hogy a zászlósnak könny szökött a szemébe.

Hogyan vigasztalja? Hogy hitesse el vele, hogy nem igaz, hogy visszanyeri szeme világát, ha magától nem, akkor műtéttel? A csupasz tény, a vakság, az egyetlen valóság, a jövőt nem tudja senki. Legénye a kezébe adott egy zöld nyírfaágat, a másikkal maga hajtotta a legyeket a százados testéről. A hullaszag szinte elviselhetetlen volt, de a zászlós összeszorította fogát és minden erejével azon volt, hogy elviselje.

— Mi történt veled? — kérdezte Ferrari. — Te is megsebesültél?

El kellett mondania mindent, ami a százados sebesülése óta történt.

— Mindnyájan elpusztulunk, az egész hadsereg — mondta a százados és világtalan szemét elfordította, mintha könnyeit rejtene.

A zászlós meglengette a zöld ágat, a legyek felrebbentek a százados testéről. A parasztház, amelyben a segélyhely felütötte tanyáját, a tűző nap, a forró szél és a zsúfoltság miatt olyan volt, mint egy kohó, a sebesültekről csurgott az izzadság. Alacsony, tapasztott faház volt különben, a sarokban nagy, szögletes kemence terpeszkedett, tetején is honvédek feküdtek. Az ablakok nyitva voltak, de a szellő, amely beáramlott rajtuk és keresztvázat csinált a szobában, csakolyan meleg volt, mint a benti levegő. Nyögések, hörgések és jajsavak keveredtek a szobában, odakint elnyújtott kiáltás harsant, mintha álljt vezényeltek volna valamilyen szekérszlopnak. A százados hallgatagon pihegett, Doma Pista szájalommal nézte.

— Könnyen sebesültem — mondta —, legfeljebb néhány hétig tartanak kórházban, megyek vissza a frontra. Neked mit mondtak az orvosok?

Ferrari fáradtan legyintett viszonylag ép balkezeivel.

— Azt mondták, repülővel visznek haza, de ennek már harmadik napja. Itt rohadok meg én már!

— Biztosan elvisznek — vigasztalta a zászlós.

— Doma zászlós úr! — kiáltotta valaki az ajtóból.

Egy egészségügyi őrzető állt az éles ellenfényben, mely fehér kontúrokat rajzolt alakja köré.

— Itt vagyok — felelte a zászlós.

— Tessék azonnal felrakodni a teherkocsira, kórházba visszük.

Doma Pista felállt, a szájalom, amit érzett a százados iránt, elmosódott a benne felfakadó öröm mellett.

— Hát akkor én megyek — mondta. — Nyugodj meg, látni fogsz. Isten veled, százados úr!

Amaz csüggedten legyintett megint és elcsukló hangon köszönt el a zászlóstól.

Az udvaron egy orvos-főhadnagy rendelkezett a tehergépkocsi mellett.

— Főhadnagy úr, kérlek, mi lesz Ferrari századossal? — kérdezte Doma Pista.

— Reggel jön érte egy repülő — felelte kelletlenül a főhadnagy.

A teherkocsin szalmaszakok voltak, kényelmesen el lehetett helyezkedni rajtuk. Mindössze hat sebesültet továbbítottak, egyikük sem volt olyan súlyos, hogy borzadva kellett volna nézniük vergődését. A zászlós elnyújtózott a szalmaszakon, legénye feltámasztotta a fejét egy összegöngyölt pokróccal. A kocsi elindult, zötyögve és táncolva futott a földutakon, időnként fel kellett szisszenni, a sebekbe belenyilalt a fájdalom. A ponyvával fedett gépkocsin csak hátul lehetett kilátni az elfutó, ugránczó tájra, ha éppen megszűnt a porfelhő, amely fáradhatatlanul kísérte őket és a sebesen futó kocsi belsejébe nyomult, mintegy légüres térbe. De ezt sem bánták, ez is jobb a front rettenetes óráinál, amelyektől egyelőre megszabadultak.

Az idegfeszültség, amibe az arcvonal kényszeríti az embert, tompa, ernyed, félálomhoz hasonló állapottá oldódik, mihelyt gondtalanul elfekhet az ember. Hiszen volt ő így ott is, amikor egy-egy huszonnégyórás szolgálata letelt és „hazament” a hegyoldalra épített bunkerba, hogy átadja magát az alvásnak. Megegett, hogy nyomban álomba zuhant a fáradtságtól, ez éppoly kellemes volt, mint amikor az elcsigázott test és a zilált idegek nem nyugodtak meg mindjárt. Van a fáradtságnak egy foka, amikor úgy érezzük, hogy nem tudunk aludni és csak heverünk álmatlan, éber gondolatok között. Ilyenkor nyugodt volt, már amennyire az a fronton lehetséges. Az emberi lélek alkalmazkodó készsége szinte korlátlan, a táboriörs-szolgálat letelte után a két nap, amíg újból sorra került, végtelennek tetszett, valóságos békebeli állapotnak, amikor álmodozásokra is futotta, természetesen csak az állóharc, a normális arcvonal-élet viszonyai között. Ilyenkor még — hiába etették velük a vitamintablettákat, amelyek a szóbeszéd szerint a férfivágyak elaltatására valók — szerelmes, sőt egészen érzéki ábrándjai is voltak. A bunker combvastagságú gerendái a félhomályban eleven combokra emlékeztették, különböző nőkre gondolt, sorra vette mindazokat, akikkel eddig dolga volt, sőt, akikkel csak szeretne volna, ha dolga akad. Eljátszott jeleneteket ismételt, képzelete a valóságban lefolyt részletekhez képest tökéletesebben, pontos aprólékosággal dolgozta ki a meg nem történt eseményeket is. Behunyta szemét, orrával beleszimatolt a dohos levegőbe, asszonyi bőr illatát érezte, arcát belefúrta két kerek mell közé, az árokba, amely oly kívánatosan villan elő a nyári ruhák kivágásaiból. Kudarcait igazította ki képzelete, nagy, romantikus álmodozásai között megszépült az is, ami valaha kiábrándító volt. Az álmok néha személytelenné váltak, ismeretlen orosz parasztnyecskéket építettek föl gondos részletekből, és szenvedélyesen szerette őket.

A Krisztus-fej, amelyet még Tyim előtt faragott, a bunker tartóoszlopán függött, s ha ránézett, gondolatait és képzelgéseit bűnöseknek érezte, nem ide, a halál aratásának földjére valóknak, igyekezett elzavarni őket, de amikor kéretlenül visszatértek megint, örömeire szolgáltak. Azzal vigasztalta magát, hogy a háborúban az isteni és erkölcsi törvények is elnézőbbek, kell, hogy azok legyenek, hiszen egyébként csupa vezeklés az élet, nincs isten, aki olyan ótestámentumi szigorral mérné őket a gondolatban vétkezési eseteiben is, ahogy ezt a vallástanár magyarázta nekik.

Ó, ha békében lehetne élni! Doma Pista, aki valójában elégedett volt falusi tanító-ságával, olyan álmokat dédelgetett magában, hogy egyszer ő felröppen a magasba, mint a bábból kibújó pillangó. Költő lesz, vagy művész, vagy mindkettő, szeme előtt a sokoldalú, leonardói és michelangelói művész eszménye ragyogott. Műterme lesz, fest, rajzol, fát, követ farag, a gyalupad és a mintázóállvány mellett kis dohányzóasztalnál fogadja barátait, a sarokban egy állólámpa alatt lesz a karosszék, ott fogja írni verseit. Asszonya, szeretője lesz, voltaképpen mindegy, hogy melyik, aki modell és múzsa lesz egyszemélyben és nagyon fogja szeretni.

A kórház fölötté alkalmas ilyen álmodozásokra, bár, az igazat megvallva, kevesebb szükségét érzi most ennek. A súlyos sebesültek, akiket naponta leraknak a kapu előtt megálló teherautókról, a hús fájdalmas és mulandó voltát hangsúlyozzák, jajgatás, vér, genny és a csonkká metszett végtagok mindennapos látványa sem oszlatja el a döbbenetet. Főlemeli a fejét, hogy kitekintsen az ablakon, a folyópart nyírfái felé, s a távoli, megnyugtató mező zöld látványán merengjen, de visszajeti magát sziszegve. „Sajog a vállam” — gondolja, s mindjárt elgondolkozik a szó jelentésváltozásán.

Egyébként a fáradtság, az idegek elnyútsága is itt, a pihenés napjaiban válik igazán nyilvánvalóvá, a maratoni futó a célban esett össze, az emberi szervezet a nagy teljesítmények után szokta felmondani a szolgálatot. István oly fáradt, mintha hosszú, súlyos betegségből épülne fel, a lábbadozás állapotát, gyengeségét érzi, szinte szédeleg, mint egy alvajáró, el sem tudja képzelni magáról, hogy napokkal ezelőtt, mit sem tudva erről a kimerültségről, rohant a tüzet köpködő állások felé. Soha meg sem fázott, hiába aludt a puszta földön, nyakig harmatosan, hiába esett bele éjszakai járőr-útján a kútba, egy kőhíntése sem volt, most meg olyan, mint a kehes ló, mellét nehézkén érzi, lélekzete olykor úgy sípol, mint egy lövedék, szinte megijed tőle, mert különben sem tud szabadulni a front hangjaitól. Különös, de a hangok talán a látványoknál is jobban beleivódtak, egy hirtelen felbukkanó motorrobogás, egy ledobott deszka reccsenése, egy dörrenő ajtó hangjára összerezzen, mintha akna csattanna, vagy kézigránát robbanna a közelében.

Egy szótlán, szomorú kislány takarítja a kórház szobáit délelőttönként. Karcsú, törékeny alakja elmélyülten hajol a törölgetni való tárgyak fölé, piros pettyes fehér kartonruhája meg-meglebben a huzatban, alig lehet több tizenhétévesnél. Doma zászlós szomjasan issza szemével a kislány mozdulatait, de különösképpen semmi mohóság sincs vágyaiban, a szelíd szépség látványának is elég, ha sokat kívánna a sorstól, többet nemigen, mint egy simogatást. Beszélni nem tud vele, csak nézi, figyelmesen és gyönyörködve, a nevét is csak azért kérdezte meg, hogy a hangját hallja, gyengéd és vékony hangon mondta, hogy Másának hívják, egy halvány mosoly kíséretében nyújtva át nevét. Amikor ágya mellé lépett, hogy az éjjeliszekrény helyett odatett szék karfáját letörölje, a fiú enyhe füstszagot érzett kicsapódni a lány ruhájából s ez szomorúsággal töltötte el. Ki tudja, milyen viszonyok között kell élniük szegényeknek itt a megszállt városban? István gyengéd tekintettel nézi naponta és délelőttönként nehezen várja a percet, amikor belép a szobába.

Estefelé a takarító lányok és -asszonyok összegyűlnek a kórház udvarán s oly szépen énekelnek, hogy megindítják vele a katonák szívét. Nyers torokhangon dalolnak, több szólamban, szomorú dallamaikban erő és büszkeség csillog. A dalolást akkor sem hagyják abba, amikor megjelennek a raták az esti égen, mintha nekik nem kellene félniük a repülőktől.

A magyar katonák szinte sohasem dalolnak ebben a háborúban, mintha örökre elment volna ettől a kedvük. Csak a Doma István-féle rajongók őrzik a régi katonanóták szerelmét, az ilyen „népi” szemléletű, újfajta fiatalok.

Egyelőre nehezen dalol, mert sebesülése folytán egy-egy erősebb énekhangra még belehasít vállába a fájdalom. De már dúdolgat, szobatársa, egy orvos-hadnagy baritonja mellé. Furcsa ember ez az orvos, amatőr festő és műgyűjtő, van miről beszélgetni vele. Szép barna magyar arc, magas termet, mozdulataiban méltóság, szavaiban játékoság és szellem.

A zászlós magányos ábrándozását először halk kaparászás, majd a feltároló ajtó csapódása szakítja meg. Két orvos lép be, mögöttük egy ápolónő, tálcával.

— Hogy vagyunk? — kérdi az orvos-hadnagy.

— Köszönöm, nincs panaszom — mondja ő. Legalábbis nem az orvostudományra tartoznak panaszaim, gondolja hozzá keserűen. Az ápolónő rámosolyog a háttérből, mintha meglepetést tartogatna neki. Nem szép nő, de egy éjszakára jó lenne — méregeti magában. Egy kicsit vastag a dereka, de a keményített, friss szagú, fehér kötény a nőiség gondviselő képzetével ruhazza föl, orra alatt a kis pihék barna fátyola csak ingerlőbbé teszi. Doma Pista könnyen felgyúl, tulajdonképpen minden lányt és asszonyt szeretne. Csak mosolyog, kedves — biztatja ő is egy ravasz kis mosollyal.

— Meglehet, hogy hazaküldünk téged is — mondja az orvos-hadnagy.

Jobb lett volna, ha nem mondja, minek ilyen nagy reménynek kitenni a katona szívét. A csalódás annál keservesebb lesz, ha semmivé foszlik a remény. A jó és a rossz hír között voltaképpen alig van minőségi különbség, a kételkedés csaknem közös nevezőre hozza őket. Jaj, csak ne ringassuk magunkat hiú álmokba! Doma zászlós úr arra eszmél, hogy magára maradt a szobában. S most azon töpreng, hogy nem csupán káprázat játszott-e az imént vele. Az ápolónőt látta behunyt szeme, mosolyának jobban hitt, mint a könnyelműen kijuttat szavaknak. Mintha mosollyal nem csaptak volna még be senkit! — hitetlenkedett benne óvatosabbik énje, ez az ördög. „Hazaküldünk, hazaküldünk, hazaküldünk” — boldog isten, ha ezt megérne! Hiszen elég is volna az az öt hónap neki a fronton, még sok is. Bár, ha meggondoljuk, az átélt és ép bőrrel megúszott idő korántsem látszik olyan hosszúnak, kivált a végéről visszapillantva. Egy kicsi szánalom szűrt bele bajtársai iránt, akik ott ülnek most is a Don partján ásott fedezékekben és éjszakánként járőrbe mennek a hullaszagú füzesekbe. Ha ugyan ennél rosszabb nem történik velük. A hírek nagy vállalkozásokról és megélnékül tűzharcokról beszélnek, ha hinni lehet nekik. Két napja az érkező sebesültek száma is megszaprodott. Úgy hányódik kétség és remény között, hogy szinte belebetegszik.

Egy csendes alkonyi órában az óvatosan kinyitott ajtón bedugja fejét az ápolónő. Amikor látja, hogy a zászlós egyedül van, besurran és leül az ágy szélére.

— Szolgálaton kívül jöttem be — mondja. — Mit csinál ma este? Vacsora után megvárhatna.

Doma Pista arcán felgyúl a rég hamvadó pirosság. A lányt Melindának hívják és most ez a név csilingel benne estig. Ha vissza kell mennie a frontra, emlékét magával viszi, volt valami értelme sebesülésének.

Az ápolónő szobájában apró feszület, alatta Magyarország térképe, körülötte rajszöggel feltűzött képeslapok. Melinda eloltja a lámpát, mert ki akarja nyitni az ablakot, nagyon meleg van, legalábbis ezt mondja. Áll a félhomályban, kezét a zászlós felé nyújtja.

— Ha hazaküldték volna magát, nem hívtam volna ide. De tudja, az egészből nem lesz semmi, nem is tudom, minek mondta Rácz doktor. Úgy sajnálom magát! Nekem tavaly, amikor elkezdődött, a legelső halottak között volt a vőlegényem. Nagyon szerettem és gondolhatja, nem volt könnyű ez az esztendő. Tavasszal önként jelentkeztem ápolónőnek. Azóta itt vagyok ebben a kórházban. Annyi halált láttam már, hogy egészen megedződtem az életre. Élni akarok, érti?

— Nyugodjék meg, Melinda! — mondta a fiú.

Amikor ráhajolt az ápolónőre, a hirtelen feldübörgő repülőzűgás szinte belehasított az agyvelőkbe, és a bombák ezt követő robbanásai úgy megtűzdeltek a környéket, hogy dermedten lapultak mindketten a földre, egymásba kapaszkodva. Aztán a lány kitépte magát a zászlós kezéből és zokogva borult az ágyra.

A folyosón jajgatás és kiáltozás, valaki kopogtatott az ajtón. A zászlós ösztönszerűen az ajtó mögé lapult.

— Megyek! — mondta a lány és zsebkendőjével megtörölgette szemét, aztán köpenyét leakasztotta a fogasról és kilépett az ajtón.

Doma István nem mozdult a szobából. Ült a remegő falak között az ágy szélén, nézte a felvillanó fényeket, hallgatta a bombák becsapódásait. Egy óra is beletelt, mire Melinda visszatért.

— Te itt vagy? — kérdezte, arcán mosolyba olvadó döbbenettel.

— Itt. Vártalak.

— Elfogtak egy lányt, aki fényjeleket adott a repülőeknek — mondta Melinda, amikor köpenyét levette és újra felakasztotta a fogasra.

A zászlós mellé ült, szorosán átkarolta és mindketten hanyatdőltek a takarón.

A kormányzó áprilisban, amikor megkezdődött a harmadik hadtest alakulatainak kiszállítása a hadszíntérre, megkapta a német Sas-rend arany nagykeresztjét. Kétszáz-ezer embert adott érte és felbecsülhetetlen értékű anyagot. De hogy ezután mit kell még ezért a Júdás-keresztért adnia, az a jövő titka, hogy adnia kell, az bizonyos. Minél nagyobb lesz a veszteség, annál többet kell adnia. Az ország berendezkedhet arra, hogy folyvást áldozatokat hozzon a németekért. Azt még elviselné, ha nehezen is, hogy a frontra küldje el adományait. Borsodnádason cigarettát gyűjtenek, Izsákon bort adnak össze, „honvédekért”. A cigarettagyűjtésből mozgalom lesz, „füsttelen napokat” tartanak országszerte. „A nemzetnek teljes egységgel, minden erejével és szeretetével a katonák és itthonmaradottaik mögé kell állani!” — mondja a miniszterelnök. A Színházi Magazinban látható otthonában Karády Katalin, egy báránnyal bélelt kabáttal, amit a gyűjtőakciónak szánt. S kint a fronton, a nyár csöndesebb időszakában, érkezik valami ebből az akcióból, némi cigaretta és fejenként egy fél óvszer.

— Felfújhatod luftballonnak — mondja Tallér Péter Szabó Jánosnak —, én lemondok a részemről.

Tömböly hadnagy és Doma zászlós is egyet kapnak, de ők oly dühösek, hogy Doma javaslatára kettévágják, hosszában, összegöngyölt állapotában, zsilétpengével.

— Mit képzelnék ezek otthon, mit csinálunk mi itt? — kérdezi sziszegve István.

Akkor már két hónapja vannak a doni védővonalban s még a szemükkel sem látnak nőt megint.

— Úgy látszik, a kievi aranyifjakra gondoltak ezek!

Különben semmi sem jön többé, majd a karácsonyi csomag sem érkezik meg, a katasztrófa bekövetkezte után lesznek, akik a sztarij-oszkoli raktárban megtalálják s magukhoz vesznek néhány csomagot. A Karády báránybőrbundája? Semmi, semmi nem érkezik az arcvonalba, soha.

Érdemes volt Doma zászlósna megsebesülnie. A kórházban és környékén olyan dolgokba pillanthat bele, amilyenekről nem is álmodott. Az egészségügyi katona — ez a legkisebb tolvaj — a reggeli létszámra vételezi föl a tízórait. Doma Pista eleinte nem tudja, miért nem kapják meg már, amikor tizenegy, féltizenkettő is elmúlt, átkozottul éhes és kívánja a csokoládét. A sebesültek olykor azt is kapnak. Később találja meg az összefüggést a tízórai és a kírások között, amelyek mindig délelőtt vannak, de az egészségügyi katonának meg kell várnia, amíg az elszállítás is megtörténik, egyiket a frontra irányítják vissza, a másikat a hátországba, neki egyre megy, a fele csokoládé megmarad. Azt beszélik, csomagszám küldi haza. Egyáltalán, innen annyi csomagot küldhet bárki, amennyit akar. A frontról csak havonta egyet szabad postára adni, de nincs is mit küldeni, azt sem veszik igénybe az emberek, inkább otthonról várják a csomagot. Innen bezzeg ömlik a csomag! Csokoládé, ikonok, hangszerek és ezüstsamovárok kelnek útra. Pedig itt csak kis tolvajokat lehet látni. A frontról hordják a sebesülteket, néha egész nap ki-be gördülnek a tehergépkocsik, hordágyakat emelnek le róluk, átvézett kötésekkel. A zászlóalj-segélyhelyek körül friss temetők készülnek, napról napra gyarapodó sírokkal. Itt, alig száz kilométerre a front mögött, szemérmetlenül űzi játékait a kapzsiság.

A végén annyira megundorodik mindentől, hogy szinte visszakívánkozik a frontra. Ha tudná, hogy nyugalom van az arcvonalon, ész nélkül visszakérné magát azonnal. Így is honvágya van az emberek után, akikkel annyi jóban-rosszban együtt volt, s akiket nem rontott meg a könnyű élet. Ott még vannak emberek.

A legnagyobb meglepetésére Halász Gergelyre ismert abban a katonában, aki lekászolódt a teherautóról és bizonytalan léptekkel elindult a kórház bejárata felé. A zászlós az emeleti betegszoba ablakában ült, süttette magát a lassan ősziessre váló, egyre elviselhetőbb nappal, amikor a tehergépkocsi megállt. Nehezen ismerte meg a tizedest, mert kötés fehérlett a fején, arcán is tapasszal odaerősített gézcsomók villantak, inkább mozgására figyelt föl. Nyomban felugrott és lesietett a lépcsőn az udvarra. Éppen elérte, hogy kezét fogjon vele, mielőtt bemegy a felvételi irodába. Csak pár szóval vallathatta ki sebesülése körülményeiről és barátairól, aztán nem tartóztatta, gyenge volt szegény. Délután megkereste a szobában, amelybe helyezték. Még aludt, amikor rányitotta az ajtót, vissza is húzódott óvatosan, majd egy jó óra múlva újra bekukkantott, de még akkor is aludt. Sokat kell pótolnia szegénynek, nagyon kimerült lehet — gondolta megértően. Csak akkor találta ébren, amikor az oszonnával felköltötte az egészségügyi katoná. Bement, leült az ágya mellé. Gergely nem nyúlt az ennivalóhoz, csak a kakaót itta meg, azt mondta, nem tud rágni még. Beszélni is nehezen beszélt, ezért a zászlós nem fárasztotta, csak nézte, s olyan kérdéseket igyekezett feltenni, amelyekre a tizedesnek csak bólintania kell. Így megtudta, hogy a helyzet nem sokat változott a zászlóalj arcvonalán. Volt egy nagyobb vállalkozás azóta, de majd részleteiben később mondja el Gergely. Aztán egy kisebb csetepatéban ő is megsebesült, nem sokkal azután. Csuporól, Virág Mártonról megtudta, hogy megvannak egészségben, ennyi elég is volt neki. Ült az ágy mellett és nézte a fáradt katonacarcot. Azon igyekezett, hogy szóval tartsa a fiút, mindent elmondott, lassan, tagoltan, nem azért, hogy alkalmazkodjék annak beszédmodorához, inkább, hogy sokáig tartson. Elmesélte Ferrari századosdal való találkozását a segélyhelyen, annak a reményének adott kifejezést, hogy a szerencsétlent azóta valóban hazavitték repülőgépen, hogy műtétet hajtsanak végre rajta. Kérdés, fog-e valaha is látni. Rettenetes lehet megvakulni. Hogy a látható világ egyszerre csak megszűnjék, az Doma zászlósnak mindennél szörnyűbb volt. Ki tudja elmondani a színeket és a formákat, a finomságok és árnyalatok millió változatát? Láttá és a tizedessel is láttatta, amint a százados megy a pesti utcán, fehér bottal, és könyörög, hogy vezessék át az úttesten. De mit fog csinálni majd, mit fog dolgozni? Nem lehet csak ülni és várni a nyugdíjat. Egy szétroncsolt gyomrú tiszt feküdt a hatos szobában, lázámaiban trafikengedélyt kért, s zokogva fenyegetőzött és átkozódott, hogy az emberek kutyába sem veszik a szegény sebesültet. István emlékszik gyerekkorából egy hadirokkant tisztre, magas, ezüsthajú ember volt, csupán hátul, a koponyája csúcsán hiányzott a haja, ahol kicsi sapkát viselt örökké, olyasfélét, amelyet a bíborosok, csak feketét. Azt mondták, a sapka alatt ezüstlemez fedti a koponyáján támadt lyukat, amelyet gránátszilánk vágott az első világháborúban. Időnként rosszul lett, szederjes, habzó szájjal esett el az utcán, az emberek egyrésze még csúfolódott is fölötte, ahelyett, hogy legalább a szánalom jelezte volna emberségét, ha már segíteni nem tud rajta. — Beszél, beszél s egyszerűen csak arra eszmél, hogy a tizedest elnyomta az álom. Az ágyakon heverő katonák legtöbbször alszik, a túlsó sarokban beszélget két ember. Körülnéz, nem nevetnek-e rajta, hogy hiába beszélt, ki tudja, mióta, de a sötétedő szobában jól esett beszélni. Elmosolyodik és lassan kiballag a szobából.

Halász Gergely különös csattanást észlelt, mintha szíjostorral arculcsapták volna, de a szíj apró szilánkokra hasadozva beletépett volna a bőrébe, a szájába, szájpádlásának nyálkahártyáiba, orrába és nyelvébe. Arcához kapott, vérrel telt meg a tenyere, lepillantott tépett zubbonyára, vérrel pettyezték és csíkozták végig sebei. Most már bizonyos, hogy megsebesült. A csattanást is hallotta, hallania kellett, két embere elvágódott, az egyik fel sem akar kelni.

— No mi lesz, legény, frissen, frissen! — kiáltotta, de senki sem hallotta, rá kellett döbbsennie, hogy nincs hangja. Csak nem tépték szét a hangszálakat is a szilánkok? Nem, csak nagy vérdarabokat kellett kiköpnie, később már meg tudott szólalni, ha halkán is. Az idegen hadapród ránézett fektéből.

— Menjen hátra, tizedes, a kötözőhelyre, küldjön ki egészségügyieket a sebesültekért és halottakért.

— Urak az urak, urak az urak — mondta ő akkor magában, teljesen indokolatlanul és az eseményekkel való összefüggés nélkül, csak úgy sebzett nyelvére jöttek a szavak, mint amikor felbuggyant a vér a torkán. Aztán elindult az állások felé. Érezte, hogy eszénél és öntudatánál van, mert örülni is tud annak, hogy hátraküldték. Nem ismerte sérülése fokát, de gondolta, ezzel kórházba küldik, talán — bár ezt már nagyon félve merete remélni, amiben megintcsak öntudatának bizonyítékát látta — még haza is szállítják, ha minden jól megy. Nyelvével, amely zibbadt volt, érzéketlen, megtapogatta a szájpádlását, de fájt a nyelve is, a szája is, belül, kegyetlen sós-édes íz gyűlt össze szájüregében, ki kellett köpnie a csomóban összegyűlt sűrű pépet, mert megfűl bele. Nagy májdarabot köpött ki, legalábbis ő annak érezte, egész kis vércsomó ült ettől a köpéstől a száraz, színtelen gyepre. Egy kicsit le kellett heverednie, mert úgy érezte, elvágódik.

— Nem tud egyedül bemenni? — kérdezte messziről kiáltva a hadapród, erre ő kénytelen volt felkelni. Intett és támolyogva elindult ismét. Rettenetes, rettenetes — gondolta. Hogy mi rettenetes, azt nem tudta volna szavakba foglalni, mert folyton csak a vessor buggyant fel a torkán, mint egy vércsomó, hogy kiköpje, de ezt csak mormolni tudta.

— Urak az urak, urak az urak!

Elérte a négyes harcelőrsőt, ahonnan kiugrott valaki elébe, hogy belekaroljon és vezesse, nem ismerte a katonát, bizonyára a nyári pótlásból való. Hányszor feltöltötték már ezt a zászlóaljat és mégis mindig csökkentett létszámmal harcol. A futóárokban megállt a katonával, visszanézett, a helyet kereste, ahol sebesülése történt, nem látta, szemét átfutotta a könny, homályos volt az egész kép, ami látómezejébe esett. Oldalt fordult, de ugyanaz a homályos kép fogadta. Szeméhez nyúlt, lassú mozdulattal, véres lett megint a keze.

— Csak nem sebesült meg a szemem is! De hiszen akkor semmit sem látnék!

Megint visszanézett, pirosban látta a tájat, egy kicsit élesebben, mint az imént. Mintha a hadapród és a többiek is jönnének visszafelé. Reccs! Akna csaphatott közéjük, mert szétugrottak, hatalmas fekete gejzír fakadt a földből, amelynek tüzelt az alja. Gyerekkorában ganéból raktak tüzeket, mert fáztak a mezőn ősszel, a száraz ganének jó

füstje van, de a tüze csak kojtörög. Az is jó volt, amikor bele lehetett állni mezítláb a friss marhatrágyába, jó meleg volt, de tán legjobb volt bejutni az istállóba, este, amikor már ellátta az állatokat és az embereket s végre aludni térhetett. Az aknatűz nem szép, a háború a legrosszabb, ami érheti az embert a világon. Kilépett a futóárok végén és elindult a főellenállási vonal felé.

— Ez a harmadik szakasz védőkörlete — gondolta.

— Virág Márton zászlós úr. Majd ha egyszer találkozunk otthon, nem fogom zászlós úrnak szólítani, még mások előtt sem.

Most vette észre, hogy nem hagyták egyedül, a katona eljött vele és besegítette a futóárokba. Megszólint, nagyon messziről jött a hangja.

— Vezessétek már tovább a tizedes urat! — mondta.

Valaki megint hozzálépett, de ezt már megismerte, Tallér Péter volt. A bajuszáról és a nagy, meleg szeméről ismerte meg, mert az arca különben homályos volt neki is. Átkarolta a vállát.

— Gyere, testvér! — mondta. — Megsebesültél? Támaszkodj csak rám, így ni, add ide a bal karod, fond a nyakam köré, így könnyebben haladunk.

— Tudok én menni magam is — mondta ő.

— Szegény, mi van a szádban, hogy csak mozzog, mintha beszélni akarnál? Köpd ki, mi van a szádban.

S ő megint köpött egy vércsomót és zsidbadt nyelvvel elegyengette a szájában lévő szakadások és rendetlenségek diribdarabkáit, hogy a rendes helyére visszatehesse nyelvét.

— Menj vissza, köszönöm — mondta.

— Visszamenjek? Igazán el tudsz menni a segélyhelyre?

— El, menj csak vissza, köszönöm a segítséged.

Megfordult, a kezét nyújtotta.

— Isten veled!

Végigbotorkált a futóárok kanyargós útján, megállt, megsimogatta az árok falát, ezt a kemény, fehér kőfalat, amelyben annyi munkája van neki is. Bunkerok előtt haladt el, amelyekből beszéd szűrődött ki, de ő nem állt meg. Egy katonától megkérdezte, hogy hol lehet Virág zászlós.

— A századparancsnoki figyelőben — mondta a baka.

— Megsebesült? — nyúlt még utána a kérdéssel, de Halász Gergely nem állt meg, elbicegett a századfigyelőig. Odalentről aknavető tüze hallatszott, elgondolta, mi lehet a fiúkkal. Amikor a figyelőhöz ért, egy kicsit megállt, mert beszédhangok röppentek ki az ajtó nélküli fedezékből, először azt hitte, idegen tiszték vannak a zászlóssal, de aztán megállapította, hogy a távbeszélő-ügyeletes hívását hallja.

— Halló János, itt András, János itt András, jelentkeztek!

Akkor megint egy rettenetes robbanás kábította el és vont a porfelhőbe, közvetlenül mögötte csapott egy repeszgránát a futóárok mellé. Önkéntelenül lebukott az árokban, de nehezeére esett a hirtelen mozdulat. A lapos röppályájú gránátra azonban nem lehetett felkészülni, a kilövés tompa hangját máris követte a becsaapódás vad reccsenése. Megint egy lövés, kicsit messzebb. Nekitámaszkodik az árok falának, belehallgatózik a figyelőbe.

— Zászlós úr, itt van? — kérdi.

— Szent isten — kiáltja Márton —, Gergely, mi van veled?

Jó látni az arcán az ijedtséget, szinte belesápad.

— Megsebesültél? Ül le ide, ül le szépen.

Átfogja vállát, gyengéden leülteti a földből képzett párkányra, ül mellette.

— Hogy történt? Lent voltál az ötös előtt, ugye? Egyedül jöttél be?

Annyi a kérdés, hogy, ha neki jobban forogna a nyelve, akkor sem felelhetne rájuk. Halkan, tompán szólal meg, neki is idegen a hangja, nem is bizonyos benne egészen, hogy hallható hangja van.

— Búcsúzni jöttem, zászlós úr, kórházba visznek. Az arcom, a szájüregem belül is tele van szilánkkal. Vigyázzon magára, zászlós úr! Nyugodtabb napokat kívánok. Jöjjön haza egészségben. Eljön az az idő, amikor jobb lesz embernek lenni.

Kezet fogtak, Gergely kitámolygott a figyelőből és elindult hátra, a domb pereme mögé vezető futóárokban, bizonytalan léptekkel.

Márton nézett utána, amíg csak látta, de nem sokáig láthatta, mert hamarosan elfedte előle az árok kanyarulata. Ekkor megint lövések csattantak a közelben, a zászlós a figyelőnapló fölé hajolt, hogy bejegyezze őket.

A segélyhelyen azt mondták Halász Gergelynek, hogy kórházba kell mennie. A zászlóalj-orvos bekötözte a fejét, arcán ragtapaszokkal erősítette meg a gézt.

— A nyelvedet nem kötözhetem be — mondta.

Gyógyszert adott neki és felültette a szekérre, amelyen már hárman várták az elszállítást, karjukon vagy lábukon kötéssel.

Estére Prokudinszki, másnap Szinje-Lipjagi, egy tábori kórház, ahol parasztházakban, pajtákban és az udvarok árnyasabb részein fekszenek a sebesültek. Gergelynek az volt az érzése, hogy itt szűrik meg őket. Vannak, akiket kötözés után visszaküldenek a frontra, legfeljebb két-három napot pihentetik, ha éppen nincs zsúfolva a kórház. Másokat rövidebb-hosszabb szenvedés után levisznek a hullakamrába, onnan a temetőbe. A legserencsésebbeket elszállítják Sztarij-Oszkolba, a magyar hadsereg tábori kórházába.

Itt, a segélyhelyen érte a hír, hogy a kormányzóhelyettes lezuhant és meghalt. Mindenki erről beszél.

— Tegnap történt, István király napján, a nevenapján, hajnalban — mondja egy százados.

— Már ő is? — nyögte egy sebesült hadapród.

Volt valami megrendítő az egészben, hogy még a kormányzó fia sincs biztonságban. Azt mondják, nagyon szeretett repülni. Alacsonyan szállt és lezuhant gépével, itt a közelben. Gergelynek nem fájt különösebben a szíve a kormányzóhelyettesért, egyáltalán nem kellett volna szolgálnia, ez valami propaganda-fogás volt, hogy ő itt volt. Szinte igazolva látta magát, amikor olyan híreket hallott felőle, hogy nem kellett volna felszállnia, csak a névnapját ülte tisztársaival az éjszaka s reggel, minden parancs ellenére, felszállt egy kicsit, hogy kiszellőztesse a fejét. Egy ápolónőnek udvarolt s ilyen kapatosan nem akart elébe kerülni. Le akarták beszélni, hajthatatlan volt. Start után rögtön lezuhant.

— Isten nyugosztalja — mondta Gergely.

— Lesz nagy nemzeti gyász — fűzte hozzá magában.

Többet nem foglalkozott vele.

Sztarij-Oszkolba vitték másnap, tehergépkocsin. Kutyaül érezte magát, a hepehupás földutakon összevissza kanyargó kocsin nagyon összerázta, majdnem hánynia kellett, behunyta a szemét, majd újra kinyitotta, nagyokat nyelt és mély lélekzetekkel próbálta rendbentartani közérzetét. A ponyvával fedett gépkocsi hátsó, függőnyeszerű vásznai csattogtak a szélben, az élesen világító kép, amely ezen a nyíláson minduntalan beszökött hozzá, jobbra-balra billegő, csaknem tótágast álló nyírfákat, nagy, alaktalanul gomolygó porfelhőket és felfordult házakat mutatott neki, hogy szórakoztassa, de csak

elszédült tőlük. Egyedül volt a kocsi hátuljában. Egyszer látta, hogy a vezető hátrané az ablakon, ő szempillái mögül figyelte, nyilván azt hiszi, alszik.

A kórházban várakoznia kellett a felvételre. Leült egy lócára, kissé magához tért. Egy orvos-hadnagy vette át a sebesülteket, akiket a front különböző pontjairól hoztak be. Éppen órá került a sor, már fel is állt. Ekkor berontott egy német őrzető és nagy hangon követelte soronkívüli megvizsgálását és felvételét. Az orvos félrepöccintette és Gergely felé nyúlt. A német kiabálni kezdett. Az orvos erre valamit ugyancsak mondott neki, most már indulatosabban, az ajtó felé mutatva. A német dohogva távozott.

— Azt hiszi, ő az első — mondta az orvos, miközben őt vizsgálta. — Miattuk lövetik halomra a mieinket, és akkor még ideszemtelenkedik és kiabál.

Vizsgálgatta Gergely sebeit, lefejtven a rengeteg kötést róluk.

— Nyissa ki a száját — mondta.

— Látom, belül is. Aknaszilánk?

— Huszonhetes szoba — mondta egy hadapród, aki az asztalnál írt.

Be kellett diktálnia a nevét és személyi adatait. Dögcéduláját leakasztotta, átadta a hadapródnak. Egy orvos-zászlós volt még a helyiségben, tekintetével most akadt meg rajta.

— Érdekes — mondta —, milyen kevés fejsérülést látunk ebben a háborúban!

Gergely nem állhatta meg mosolygás nélkül, bár nehezebb esett arcizmainak ez a kis igénybevétel is.

— Zászlós úr, a fejlődések rendszerint még a fronton meghalnak. Legtöbbször abban a pillanatban.

A hadnagy nevetve vágott feléje szemmel, a hadapród tenyere mögül vigyorgott, csak a zászlós villantotta rá haraggal a szemét. Gergelyt egy egészségügyi katona elvezette a huszonhetes szobába. Kapott egy vaságyat, olyasformát, amilyen a kaszárnyában volt tényleges korában. Fehér, nemzetiszín-szegélyű pokrócok, lepedők, az ágy lábánál egy szék, arra tehetta a ruháját, holmiját. Levetkőzött és lefeküdt, azonnal álomba zuhant, oly fáradt volt. Álmában megint a hetes tábori örsöt kellett visszafoglalniuk, s ő kukoricacsöveket dobált gránátok helyett, amelyek felrobbantak és földöntúli fényességbe vonták a fákat és felhőket, fényükben azonban semmi félelmetes nem volt, inkább valami ünnepies hangulat lepte meg őket is, az oroszokat is.

Sebei lassan gyógyultak. Már nem volt az a zsibbadtság nyelvén és szájadlásán. Tetanusz-injekciót kapott, összevissza röntgenezték, sokáig nézegették a száját, arcából kivettek két szilánkot, aztán sorsára bízták, nem sokat kellett kezelgetni többé.

Mikor már jobban érezte magát, kijárt a kórház előtti parkba, sétálgatott. A park közepe táján fakereszteket és fejfákat pillantott meg egyszer, érdeklődve vizsgálgatta rájuk festett neveket. „Szijjártó Antal törzsőrmester” — olvasta. Le kellett ülnie. A biztonság okáért megnézte születési évét is. Nem volt kétsége afelől, hogy barátja fekszik a hantok alatt.

Egy felkötött karú katona sántikált arrafelé, megállt, fürkészszerűen nézett a tizedes arcába.

— Ismerte? — kérdezte leplezetlen érdeklődéssel, mintegy szuggerálva az igent, hogy beszélhessen.

Gergely bólintott.

A katona hallgatott egy sort, aztán megszólalt.

— A keze alatt szolgáltam — mondta.

Majd kis idő múlva, mintha a szünettel akarná kiemelni mondanivalója fontosságát:

— Akkor sebesültem meg én is. — Kissé megemelte sínbe rakott, felkötött karját, de felszisszent bele. A sír egészen friss volt, a fejfa is. Egy csokor virág a közepén, az sem hervadt még.

— Áttörték az oroszok frontvonalunkon — mondta a katona, megint elhallgatva, biztatást várva nézett a tizedesre. De annak arcán oly mohó érdeklődést látott, hogy ezt szavak nélkül is kérdésnek tekinthette.

— Szegény törzs urat küldték ellentámadásra, két szakasszal, három géppuskával. Mire észrevette, egy géppuskája sem volt, az oroszok körülzárták és elfogták géppuskáit. Csak a lövész szakasz volt a kezében. Abban voltam én is. „Vissza kell szereznek géppuskáimat! — mondta sírva. — Támadás, szökellés előre!” — kiáltozta. Megindultunk. Eljutottunk a rohamtávolságig, kidobtuk kézigránátjainkat és visszavettük az egyik géppuskát, kiszabadítottuk az elfogott embereket.

— Most már ő ült a géppuskához, eleresztett egy jó hosszú sorozatot. Aztán felkapta a géppuskát. Ha ismerte, tudja, milyen nagy, erős ember volt.

— A másik géppuskát is visszafoglaltuk. Boldog volt. „Gyerekek, még egy géppuskát!” Megint tüzelt s rohant előre, menet közben is tüzelve. Akkor érte a lövészorozat. Elvágódott. Egy szakaszvezetőt akarta venni a parancsnokságot, de senki sem hallgatott rá. Visszafutottunk, magunkkal hozva a két géppuskát. Aztán mentek ki érte néhányan, hogy behozzák. Alig ért a kórházba, meghalt. Tegnapelőtt temették el. Nyolcan vagyunk itt abból a szakaszból, öten elesetek. A hídfő megmaradt, csak a két géppuskát mentettük meg. Nagyon bátor ember volt — fejezte be a katona.

— Szegény Anti! — sóhajtott Gergely. Egy halom véres húscsomó, ami belőle megmaradt, akiben annyi tűz, erő és akarat volt. A háború törvényein és a kötelességterhelésén túl, mi hajtotta ezt az embert? A győzelemben nem hitt, legutóbbi találkozásukkor nagyon sötét véget jósolt a háborúnak. Iszonyú következményei lesznek, majd emlékezz rá, mondta. Ha arra kerül a sor, csak dél felé menekülj, mindig dél felé, arra még tán meg lehet menekülni!

Túlásznak tekintette, sötét, ideges, rossz hangulatban fogant jóslatnak, amely, ha jelez is valamit, korántsem kell hinni benne, hogy annyira vigasztalan lesz a jövő. Most, hogy a sírja előtt állt, némiképp hitt benne. A maga sorsát érezte volna? Hiszen ha csak arról beszélt volna, s ha tudja, hogy ezzel megengesztelheti a sorsot, oda is dobja az életét habozás nélkül. Miért harcolt mégis oly elkeseredetten? A minden-mindegy tehetetlenségéből eredt virtus hajtotta, hogy legalább szépen haljon meg s utóljára mutasson a világnak valamit magából?

Rettenetes, hogy már nem tudott találkozni vele. Ha legalább sebesülten láthatná, itt a kórházban! Miért kellett elpusztulnia? Hogy elbeszélgethették itt, hiszen csaknem egyidőben történt a sebesülése az ő halálával. Ha bicegve jönne szemközt a parkban.

— Ismertél valami Szijjártó Antal nevű törzsőrmestert? Itt a sírja.

— De hiszen, Anti...!

— Csak tréfáltam, amin keresztülmentem, azzal az erővel itt is feketném.

Hátbaveregetnek egymást és ő megkérdezné, hogy Veronikától mikor kapott levelet. Vajon Veronika tudja már? Ó, ha legalább egy fényképezőgépe volna, hogy felvételt vihetne haza a sírról. Akinek nincs közeli, személyesen látogatható sírja, örül, ha egy fényképet kap. Bár ezek is olyan dolgok, amiket ő csak azóta tanult meg, amióta elkerült a szülőfalujából. Az ő életük sokkal ridegebb volt annál, hogy ilyen érzelmes gondolatokkal és emlékekkel foglalkozhattak volna. Veronika biztosan örülne neki. Egyszer majd meglátogatja. Mindig tetszett neki a magas, értelmes, határozott mozgású

asszony, sosem látta önmagát-elengedve, panaszkodva. Találkozniuk kellene majd, amikor már a fájdalom veszít erejéből és a hétköznapi lekoptatják a gyász tüskéit.

Majd meg azon emészti magát, hogy miket gondol ő szegény Anti feleségéről máris, és hiszen hazakerül-e ő egyáltalán, legalább a gondolataiban szálljon olyan szabadon, ahogy csak akar. Ki tilthatná meg egy sebesült katonának, hogy ábrándozzék, ha már ekkora bánat érte?

Az egyetlen vigasztaló ebben az egyhangú életben, hogy nem hoztak új sebesülteket a kórházba. Sőt, híreket sem hallott senkitől onnan. Ez jó volt, mert azt jelentette, hogy lecsillapodtak a heves, hetek óta tartó harcok. Mert ha már ott kell lenniük, legalább viszonylag nyugalomban élhessenek. Mennyit lázadoztak tényleges koruk óta az elvesztegetett évekért, amelyeket a katonaság vett el tőlük. Most kiegyeznének abban is, hogy békében, otthon szolgáljanak.

Aztán hír érkezett valahonna, hogy a hadtestet hátrább pihentetik. Annyit beszéltek már erről, szinte elkopott a hit mindnyájukból, hogy valaha is megérik ezt. Gergely most sem hitte. Szorongva gondolt a visszatérés pillanatára.

32.

Csupor Ádám megállt a tornácra vezető lépcsőfokok alatt és hallgatta a házból kicsendülő éneket.

*Várj reám s én megjövök,
hogyha vársz nagyon,
várj reám, ha sárga köd
őszű bűje nyom;
várj, ha havat hord a szél,
várj, ha tűz a nap,
várj, ha nem is jön levél
innen néhanap;
várj, ha nem vár senkit ott
haza senki már,
s ha nógat is bárki, hogy
nem kell várni már.*

A hang lágy szomorúsága meghatotta, a balalajka kemény hangjai szinte beletéptek idegeibe. Szándékosan megállt és félrehúzódott a fal mellé, abba ne maradjon a dal. Egy kissé érzélgősnek ítélte, akár a Máriaát. Temetésen a papnak, háborúban a dalköltőnek nem nehéz megríkatnia az embereket. De lehet-e egyáltalán nélkülözni ezt a szentimentalizmust? Ő védekezett ellene, mégis elkapta néha, most csaknem a könnyezésig. Megértően bólintott, hiszen bármit hallana ezen a kedves hangon, megindítaná. Hosszú sorozatot szőtt az alkonyi táj szélére egy géppuska, a szemközti dombon bágyadt sugarak csillantak meg a templom hagymakupooláján, a zászlóaljtorzs istálló felől lónyérítés szökött fel panaszosan, a balalajka pengett, apró futamok pántlikáival kötözve össze a strófák széthulló csokrait.

*Várj reám! Ó, átkelek
minden vészen én.
Aki nem várt, rámnevet:
„Szerencsés legény”.
Nem tudhatja senki sem,
te meg én csupán,
hogy te jártál ott velem
öldöklő csatán,
s te mentettél meg, de hogy?
Egyszerű titok:
vámi tudtál rám, ahogy
senki sem tudott.*

Ez nem valami tömény materializmus — gondolta Csupor hadapród és felment a keskeny falépcsőn. A dal utolsó akkordjai is elhaltak, névtelen kis riadtság szállt a

nyomukban. Amikor belépett a szobába, Olga éppen szegre akasztotta a hangszert és tekintete idegenül tapadt a belépő fiúra.

— Szépen daloltál — mondta Csupor. A lányt ez sem hatotta meg, szemében és magatartásában tartózkodás volt. A fiú arra gondolt, vajon kit idéz fel Olgának a nóta, s ettől megint elszomorodott egy kicsit. Elképzelt odaát, a túlsó oldalon, egy katonát, aki e dalban Olgát szólítja meg. A fényképen, amit a lány mutatott Csupornak, voltak fiúk is, mosolygó, nyurga egyetemisták, balról a második, ő lehet az, Olga mögött, oly védőn tartja följe karjait.

A lány gyanakodva nézte a hadapród szemét, nem tudta mire vélni elkomorulását. Ő sem gondolhatott egyébre, mint a fiú otthon hagyott emlékeire, lehet, hogy a dal őbenne is megindított valamit ezzel kapcsolatban. Így méregették egymást egy ideig, mint az ellenségek, akik két külön világban élnek.

— Énekeld el még egyszer! — kérte végül Csupor a lányt, hogy feloldja a köztük lévő kis feszültséget. Olga megrázta a fejét, oly makacsul, hogy abban igazi szenvedély volt. Szeme különösen csillogott, mintha könnyek borítanák, amelyek nem tudnak kicsordulni, vagy ő kényszerítené vissza őket. Ez méginkább elkésérítette Ádámot. Őlt egy darabig rátelepedett magányában, kinézett a kis ablakon, amelyen a Donra lehetett látni, de messze volt innen a folyó, vékony fehér cérnaszálként húzódott végig az ablak üvegén. Muszja néni a konyhában motozott, sóhajtásai madarakként röppentek föl vén ajkáról. Csupor csodálta kettejüket, hogy nem menekültek el innen, amikor a szovjet katonák elhagyták a falut. Mi tartotta itt őket? A ház? A kis kert? A szülőföld? De hiszen, ha ő nincs, régen nem lakhatnak a házban, kitelepitik őket a front mögé, más házába, idegenekkel együtté.

— Miért haragszol rám? — kérdezte Olgától.

A lány megrázta fejét, éppoly szenvedélyesen, mint az imént, s ez jobb kedvre hangolta őt.

— Nem bántottalak, nem is akartalak bántani. Olyan szépen énekeltél, szerettem volna, ha folytatod.

Olga nem felelt most sem, lehelleitnyi mosoly bujkált a szája sarkában, mintha gúny volna benne. Vagy csak képzelődés ez?

— Mondd meg már, mi bajod! — kérlelte és felállt, közelebb lépett hozzá.

— Semmi, semmi — mondogatta Olga és elvonta kezét a fiú elől.

— Jó emberek vagytok — mondta hosszú hallgatás után Ádám. — Kár, hogy ilyen körülmények között ismerkedtünk meg egymással.

— Hiszel te abban — kérdezte hirtelen Olga —, hogy ti győztök ebben a háborúban? Ádám elrövedő szemmel nézett rá, majd megrázta a fejét.

— Mi semmiképp sem — mondta.

— Akkor miért harcoltok? — kérdezte a leány.

— Mert muszaj — felelte a hadapród. — Azt hiszed, én önszántomból jöttem ide?... Habár... sosem ismertelek volna meg, ha nem hoznak ide — tette hozzá mosolyogva, aztán megint elkomorult.

— Évszázadok óta függetlenségünket védjük a németek ellen, a sors mégis úgy hozta, hogy már a második háborút küzdjük végig velük szövetségben, pokoli ez, de nem olyan egyszerű. Kevés ember él nálunk, aki így vagy úgy ne tartana a kommunizmustól. Mégis, ha körül nézel itt, jóformán senki sincs, aki a maga ügyének érezné ezt a háborút.

Csupor elhallgatott. Arra gondolt, mi lenne, ha kihallgatnák őt. Ez már a kémkedés fogalmát is kimerítené. Megriadt egy kissé, aztán kinevette magát emiatt is.

— Egy bizonyos — mondta. — Még így, ellenségként is, rokonszenvesebbek vagytok a német szövetségésnél. Tudod, mi tetszik nekem legjobban nálatok?

Odalépett az asztalhoz, amelyen néhány könyv feküdt, felemelte az egyiket, egy népszerű irodalomtörténetet.

— Ez. Hogy minden házban talál ilyenféle könyveket az ember. Hogy amikor ideérteztünk és végigbarangoltam a falut, Lermontov-, Gogol- és Puskin-műveket találtam a házak elé kiszórt szemétkben, már az ideérkezett német gyorsalakulatok jóvoltából. Erről különben már otthon is hallottam egyet-mást. Az egyik magyar költő, aki itt járt egyszer, megírta, hogy egyszerű munkásemberek hogy szeretik az irodalmat. Először nem akartam hinni, amikor kéziratban terjesztett művekről írt, de ilyeneket is láttam itt a szemétkben, el kell hinnem.

Olga megenyhülten nézte a hadapródot, aki mindjobban belemelegedett a beszélgetésbe.

— Nekünk is nagy költőink vannak! — mondta. — Sajnos, nem tolmácsolhatom őket oroszul.

— Petőfitől már olvastam néhány verset — mondta a lány.

— Igazán? Mit olvastál?

Olga nem tudta megmondani a versek címét, pirulva töprengett. Erre a fiú, hogy kiségités zavarából, lelkesen szavalni kezdett egy Lermontov-verset, Szabó Lőrinc fordításában, az Örök Barátaink című kötetből.

*Átlőtt mellet egy mély völgyben feküdtem,
Dagesztánban. Csakúgy lángolt a dél.
Sebem párologott kínzó, néma tűzben
s lassan szívárgott belőle a vér.*

Aztán eszébe jutott, hogy Olga ebből egy szót sem ért, és ezen nagyon elszomorodott, majd keresgélve az orosz szavakat, megpróbálta visszafordítani oroszra a verset. Sajnos, fordításáról a lány nem ismert rá, vagy nem tudta a Lermontov-verset, mert nem kapcsolt rá, csak pironkodott, aztán, hogy valamiképp jóvá tegye a tájékozatlanság látszatát, egy Puskin-versbe kezdett, abban a reményben, hogy Ádám megérti, hiszen oly jól beszél oroszul.

*Egy gyönyörű arc jár eszemben,
Velem vagy s lényed úgy betölt,
Mint látomás, mely tovalebbsen,
Mint szűzi báj, ha testet ölt.*

A hadapród szerette volna megölelni, ahogy kedvesen állt a félhomályban, szemében visszatükrözve egy darabot a napnyugta utáni égből. Szinte elfeledkeztek arról, hogy háború van, hogy Voronyezs felett meg-megvillan most is az ég, és délről, az ötvenkettesek védőkörlete felől géppuskaropogás kapaszkodik föl a dombra, megtűzdelve távoli aknák csattanásainak reccsenő, utálatos hangjával. Mindez már szinte a csönd tartozéka, talán nélküle volna félelmetes a léghör, a füsttel és dús növényzettel illatozó, kertekkel szabdaltdomboldal. A hadapród szorongva nézett ki az ablakon, mint aki a szép pillanatok elvesztését érzi és a sors büntetéseképp valami megtorlást vár értük. A lány megállt a vers és a való percek kettős varázsa alatt, kissé meghajolva, a gyönyörű sorok közé zsongó gondolatok szálltak és megültek ott tolaodón. Furcsa, kettős érzésekkel telten élte ezt az estét, az idegenből jött katonameg is döbbsentette azzal, hogy ráébredt: nem közömbös számára, és fel is oldotta ezt a megrökönyödést, mert idegensége a versekkel oszladozóban volt. De ha arra gondolt, hogy mégis: azok ellen kell a fiúnak harcolnia, akiket övéinek tud származás, pátria és világnézet szerint is, akkor lelkiismerete lázongott, és egy hang azt mondta valahol tudata mélyén: áruló,

áruzó, áruzó. Másfelől azzal próbálta megnyugtatni magát, hogy nem szabad egyszerűen pálcát törnünk mások felett, mert nincsenek menthetetlen emberek, lám, a hadapródban máris annyi gondolat, nézet és aggodalom merült föl, amit feltétlenül a magának tekinthet, hogy bízhat benne, mindig tisztábban fog látni, ha egyszer meglelte a gondolkodás kulcsát.

*Sok év letelt. Elfűjt a harcok
Feretgege álmat sokat,
És elfeledtem angyalarcod,
Varázslatos lány hangodat.*

A vers olyan volt, mint egy messzi jövőből visszaszóló hang. A fiú döbbenet figyelte, és amikor Olga befejezte, oda kellett hozzá lépnie, hogy kezecsköljön neki. Aztán sem engedte el a kezét, magához vonta őt, hogy megcsókolja parázsló ajkát is. A lány nem tiltakozott, de a csók után kiszakította magát karjaiból és elfutott Muszja nénihez, aki a konyhát söprögette. A hadapród boldogan tért szállására, vesszorokat dédelgetve magában.

*S egyszerre, lám, itt vagy szívemben,
Velem vagy s lényed úgy betölt...*

33.

Október első napjaiban Doma zászlós visszatért a frontra. Szorongva nézett elkövetkező napjai elé, tudta, hogy bizonyos értelemben rosszabb lesz újból megszoknia az arcvonala légkörét, mint eleinte, amikor mindnyájan belecsöppentek az idegfeszítő, veszélyekkel tele napok időtlenségébe. Másfelől örömmel töltötte el a tudat, hogy nemsokára az ismert táj fogadja, barátokkal és bajtársakkal, egy külön világ, amely mégiscsak becsületesebb a kórházak és mögöttes területek világánál.

Az országos jármű, amelyen megérkezett legényével, a zászlóaljparancsnokság előtt állt meg vele. Leugrott a szekérről és bement a parancsnoki bunkerba, hogy jelentkezék. Tarján főhadnagy, a segédtiszt, nagy lelkesedéssel fogadta és mindjárt bemutatatta az új zászlóaljparancsnoknak. Fajszi őrnagy úgy beszélt vele, mint aki hírből jól ismeri, tudta róla, hogy derekasan és kezdettől fogva mindenben része volt, ami a zászlóaljjal történt.

— Melyik századba osszalak be? — kérdezte.

Doma Pistát meglepte a kérdés, természetesnek vette, hogy a második századba kerüljön s ezt meg is mondta.

— Jól van, fiam, majd parancsba tesszük. Most menj szépen a századkörletbe, pihend ki magad. Szervusz.

Keményen tisztelgett és visszament a századhoz, a megszokott környezetbe, az ismerős házba, amelyben annakelőtte lakott. Tömböly hadnagy őszinte örömmel fogadta s az emberek is, akik ismerték. De csakhamar kiderült, hogy a század időközben a hármas számot kapta, az átszervezések és feltöltések megváltoztatták az egységek arculatát és elnevezését is. A másnapi parancs őt annak rendje-módja szerint üdvözölte és beosztotta a második század kötelékébe, amely jelenleg Soltész hadnagy parancsnoksága alatt a zászlóalj jobbszárnyán állt védelemben. Ehhez neki semmi kedve sem volt, egészen lehangolta a parancs. A fronton minden ismeretlen védőkörlet veszélyesebbnek látszik a megszokottnál, amelybe visszasiet az ember, ha ki kell mozdulnia belőle. Ezenkívül ő ennek berendezési munkáiban résztvett, minden árkot, fedezéket, tüzelőállást, harcelőrsőt ismert, kétségbeesve kapaszkodott tehát mindenbe, hogy maradhasson a megszokott környezetben, Tömböly századában. Hiszen, ha gondolt volna erre megérkezésekor, ha közölték volna vele a tényállást, nem történik meg ez a félreértés. A segédtisztnek kellett volna tudnia, hová osszák be őt. Azonnal kihallgatást kért Fajszi őrnagytól, bocsánatot kérve a zavarásért, de tisztáznia kell egy félreértést. Az őrnagy meghallgatta és elfogadta érveit, ígéretet tett a parancs helyesbítésére. Nem volt nehéz megtennie, a tiszteli létszám korántsem volt teljes, bármelyik századhoz mehetett volna, ha meg tud háromszorozódni, akár mind a háromhoz egyszerre. Jól járt az a század, amelyben a századparancsnokon kívül két-három tiszt volt még, a többi szakasz parancsnokságát tisztetek látták el, szakaszvezetők, tizedesek. Az embereket is megkeverték egy kicsit, a régi századbeliek közül többet áthelyeztek az új második századhoz, hogy a harcedzett katonák egyenlő arányban legyenek elosztva a feltöltésül érkezett új emberek között, akik nagyrészt vonatos katonák, kocsisok, ezred- vagy hadosztálytörzsek-ből idősebbekre kicserélt emberek voltak, maguk is jórészt az idősebbek közül valók. Az új arcok között jólesett felfedezni egy-egy régóta ismert, megszokott arcot, de ez a

különbség néhány hét múlva elszlott. István sajnálta ezeket az elgyötört embereket, akiket kirángattak eredeti beosztásukból és kidobtak a frontra. Neki, aki kezdettől fogva megszokta, szorongva kellett visszatérnie, megértette, ha ők elkezeredetten veték tudomásul, ami velük történt. Bár, hiszen senkinek sem árt egy kis hadi tapasztalat. Eszébe jutott az a sok tisz, aki a hadosztályparancsnokság körül élt, különböző beosztásokban. Amikor a szabadságosok szállítására rendszeresített autóbusz a személyirányítótól a hadosztályig ért vele, este lett, meg kellett szállnia a hadosztálynál. A tiszt étkezdében vacsorált, volt alkalma elámulni a rengeteg tisztben. Nem értette, hogy miért nem töltik fel ezekkel a harcoló alakulatokat, nem tudta elképzelni, hogy itt nélkülözhetetlenebbek legyenek, mint az arcvonalban. Közöttük étkezett és nem győzte hallgatni panaszait a folytonos légveszély miatt.

— A fronton nagyobb biztonságban lenne az ember — mondta egy fiatal hadnagy.

— Gyertek ki a frontra — felelte ő —, úgyis kevesen vagyunk.

Vasvillaszemekkel néztek rá, elhallgatott, befelé jót mulatott rajtuk.

Tömböly most is a régi, kedves öreg tartalékos, meglesznek ők együtt, csak ne legyen különösebb disznóság, ezután is. Néhány tiszt, aki korábban megsebesült, visszatért a zászlóaljhoz. Itt van újra Laczkovits, bár átkerült az első századhoz. Gráf hadnagy ismét átvette az első század parancsnokságát, s Reiter Teofil is visszatért, hogy Virág Márton se legyen egyedül. Bár, ahogy ő ismeri, jobb társaságot is el tudna képzelni magának, de azt mondják, a hadnagy egészen megszelídült, amióta újra a fronton van. Ennyit igazán el lehet várni tőle azok után, ahogy a támadás alatt viselkedett. Be kell majd néznie Mártonhoz is. És Csuporhoz. Mi van Csuporral? Beszélük, hogy különböző hőstetteket hajtott végre, mint aki megunta beosztásának egyhangúságát, s annyi idő után kikívánczolt a vonalak elé. De a legtöbbet Halász Gergelyről hallott. Amikor a kórházban összetalálkozott vele, nem tudta, hogy még egyszer visszatér a frontra, úgy váltak el, hogy a tizedest hazaszállítják. Az a hír járta, hogy nagyvezüstöt kapott, lehet, hogy ezért kellett visszatérnie. Magasrangú tisztek keresték a hadtesttől és a hadosztálytól, behívták a zászlóalj-parancsnokságra, faggatták, mondja el, mit csinált, miért kapta a kitüntetését. Gergely egykedvűen állta a kérdéseket, olykor alázatosan jelentve, hogy nem csinált ő semmi különöset. Az urak előkerestették a zászlóaljírakkal a kitüntetési javaslatok másolatát. (Virág Márton szerkesztette.) Szinte a fejére olvasták vitézségét.

— Így volt? — kérdezte egy vezérkari őrnagy.

— Így — felelte.

Aztán meggondolta magát és mesélni kezdett olyasmiket is, amiknek nyoma sem volt a kitüntetési javaslatban. Elkápráztatta őket. Úgy látszik, nem sebesülésének mértéke, hanem a nagyvezüst segítette haza.

Szívesen hazaküldtek olyanokat, akik megállták a helyüket, szerettek élő hősokeket felmutatni. A parancsok nem győzték cáfolni a leváltások és hazaszállítások híreit, kivételt csupán azokkal tettek, akik teljesítették „kötelességüket” és megmutatták, mire képesek. Valószínűleg közéjük esett Halász Gergely is, a nagy port felvert beszélgetés után azonnal útbaindították a hátszág felé. Mindenki vágyakkal telten, irigyen gondolt rá. A leváltások híreit semmiféle parancs nem hallgathatta el. Az ősz újabb reményeket ébresztett az emberekben. Még a gépkocsivezető is, aki az ellátó oszloptól elhozta őt a személyirányítóig, még ő is, akinek korántsem olyan nehéz a helyzete, mint a frontkatonának, a leváltásról álmodozott. Egész úton arról beszélt és — miután néhány útközben hallott hírrel ő is megerősítette szegényt ebbéli hitében — könnyelműségében megígérte, hogy majd otthon megajándékozza egy aknagránátból készített repülőmodellel.

Ó, az ősz! Olyan hirtelen jött, hogy nem is lehetett szemmel tartani, de olyan tartósan berendezkedett, mintha sosem akarna továbbállni. Már útközben meglepték Domát a nyírfaligeték aransárga lombjai. A napok még forróak voltak, a gépkocsi nyomán felkavargó por izzó felhői beleragadtak az emberi verejték csordogáló ereibe. Az éjszakák már meghűvösödtek és a reggeleknek, ahogy kibukkantak a ködök kék paplanából, már foguk volt. A lombok megsápadtak és elvörösödtek, ki-ki természetesen szerint, a közelgő télre gondolva. Pedig a tél még így is nagyon messziről küldte hírét, az ősz tartós védelemre látszott berendezkedni ellene. Olyan pompázó színekben vonult fel, hogy Doma Pistának mindegyre az erdélyi őszöket idézte. S ettől megint tele lett honvágygal a szíve. Az ottani hegyekben volt ilyen káprázatos az október, ahogy a sárgáktól a mély bordóig minden meleg színt felrakott a hidegkék háttér elé. Juhnyájak rőtök, fáradhatatlanul, örökös ösvénycsináló útjaikat a havasok oldalain, bégetésükre kolompok és távoli harangok szava felelt. A juhsajt-szagú pásztor esztenája előtt furulyázott, a nyugtalan dallamok tekeregve szálltak az égre, mint a füst kék kígyói. S a lányok, akikre csak úgy vágyott, mint az élet egyéb dolgaira, megint eleven mosollyal léptek emlékezete előcsarnokába. A flegmatikus Bori, aki csókját dicsérte a többieknek, Márta, a segítő, sok gyakorlati érzékkel megáldott jópajtás és Teréz, aki oly elrövidülve hallgatta az ő dalait azon a tavaszon, amikor búcsúznia kellett tőlük. De legfőképpen mégis Zsoli, a kis óvónő, akinek társaságában olykor szinte megdicsőülve érezte magát s akinek csókjaiban is egy eszményi szerelem ígérete égett. Most úgy jelent meg előtte ismét a kedves vidék, mint egyetlen kék házakkal teleszórt hegyoldal. Az ég fényei kialvóban voltak és a házak ablakaiban narancsszínű izzással gyúltak ki a lámpák. Talán túlságosan is benne zsongtak még a másfél hónap alatt összegyűlt levelek szavai, az este nem győzte olvasni a kedves hazai sorokat, amelyek hiányát tudatták vele és afelől biztosították, hogy szüntelenül várják őt. Ezer otthoni apróságot meséltek, szinte elevenen hallotta a szavak muzsikáló lejtését. Ha egy gyümölcsök ízével, mustilattal tele őszön bekopogtathatna hozzájuk újra!

Este meglátogatta Csupor hadapródját, aki, mintha azóta sem tett volna semmi egyebet, amióta utóljára látták egymást, gramofonja előtt ült és időközben alaposan megnőtt szakállát simogatta.

Szállj, te lánydal, dalocska az égen,

arra szállj, hol mered a határ,

mondd meg néki, harcosnak a végen:

vár Katyusa, mindig hazavár

— harsogta egy érzelmes tenor, kísérve a kórus nagyon mély basszusaival.

— Hát visszajöttél? — kérdezte Csupor. — Én azt hiszem, itt fogok letelepedni, ebben az országban.

— Máris olyan vagy, mint egy vén orosz, csak a sapkádat kellene kicserélni. Olga?

— Megvan — sóhajtott a hadapród.

Később Laczkovits Laci is megjelent s annak örömére, hogy Doma Pista visszatért a kórházból, Csupor elővette a pálinkásüveget, a rakétapisztoly hüvelyéből készített pohárákkal.

— Tudjátok — kezdte a hadapród —, szebben élnek, mint mi.

Hirtelen nem tudták, kiktől beszél, de aztán észbekaptak, Olgával foglalkoztak gondolatai.

— A fizikai lét tekintetében egyszerűbbek és igénytelenebbek nálunk, de azt valami hallatlan szellemi szomjúság pótolja. Természetes, józan értelmük megismerkedett a technika elemeivel, s máris mindegyik töpreng, hogy miképpen tehetné észszerűbbé a

maga dolgát, akár termelőmunkáról, akár harcról van szó. Micsoda pompás fegyverek vannak! Egyszerűek és remekül működnek. S az ember azt hinné, hogy világnézetük, amely máris sokakat megfosztott közülük a hit és a túlvilági élet reményeitől, cinikusá teszi őket. Soha ennyi idealizmust a gondolkodásban, ennyi hősi önfeláldozást, ilyen heroikus szemléletet! Csak össze kell mérnünk velük magunkat, rögtön kiviláglik, mennyivel közönyösebbek és cinikusabbak vagyunk. Itt még elevenen hat az irodalom is, mintha a hősök onnan vennék példaképeiket. Csak nagyon titokzatosak, nem lehet egészen a lelkükbe látni.

Újra töltött a kis alumínium poharakba és megint felemelte a magáét, István felé biccentve. A zászlós elmosolyodott.

— Nem gondolod, hogy hősi szemléletük a honvédelemmel kapcsolatos? Idegen hadak tiporják — hogy patétikusan fejezzem ki magamat — a haza földjét, a szent Oroszországot.

Csupor elgondolkodott.

— Lehet. De valahogy nem tudom elképzelni, hogy a mi szegény embereink így védjék, akár a saját szülőföldjüket is.

Ezen megint el lehetett töprengeni, mert nagyon sok tapasztalat szólt emellett. István maga is inkább pillanatnyi felbuzdulásokat és virtuskodó, egyszeri tetteket látott, mint szívós, következetes, hosszú ideig tartó, minden eszközzel vívott küzdelmet eddigi történelmünkben.

— Nem gondolod — kérdezte elmerengve —, hogy éppen az ő új világuk építése adja nekik ezt a pátoszt? Az a bizonyos világnézet?

— Egyelőre jobban hiszek az emberi természet, mint a világnézet erejében — mondta Csupor. — Mi már túlságosan európaiak lettünk, igényesek és elpuhultak.

— Már aki! — szólt Doma Pista. — Csak nem akarod a magyar szegényembert, aki sem gazdasági, sem szellemi értelemben nem szabadult fel, elpuhultnak nevezni? Mitől puhult volna el?

— Relatívén mondom — erősítette Csupor.

Csaknem éjfélig vitakoztak. Hajnali négykor a telefonügyeletes kereste Doma zászlóst. Az egyik tábori őrstől jelentették, hogy mozgást észleltek, erre kézigránátot dobtak maguk elé, két sebesült foglyot ejtettek. Lehetséges, hogy beszivárgás történt az őrs mögé is. A zászlósna járort kellett kiküldenie, idegesen várta eredményt.

A járőr átkutatta a terepet, de semmit sem talált. A két foglyot beküldte és erősítésül kint maradt, az őrsön. István egymás után szívta a cigarettákat. Kezdődik, gondolta. Nem sokáig volt nyugtom. Felidéződtek összes nyári emlékei, a támadás keserves mozanataival, a reménytelen ellentámadásokkal, a hosszú napokon, heteken át tartó bizonytalansággal. Ő, ő igazán tudta, milyen gyenge a védővonal, elkészült a legrosszabbra is. Sebesülése ragadta ki ebből a reménytelenségéből. Most újra itt van, kezdődik előlről. Holnap már mehet tábori őrsbe is, újra szembe kell néznie a mindennapos veszélyekkel, egy kissé elszokott tőlük.

Repülőgépek szálltak a magasban, Voronyezs fölött kioldották bombáikat. A robbanások szokatlanul élesen gördültek végig a Don-völgyön.

Furcsa nevetéssel tette be maga mögött az ajtót. Meg is rázkódott egy kicsit — hihető-e, hogy csak a hidegtől? Az ajtónyitáskor kicsapódik ugyan a tömény, szinte szilánkos pára s az ajtó belefagy rögtön a tokjába, tehát irgalmatlan hideg van. De odakünn az udvaron — ha ugyan udvarnak lehet nevezni a házkörüli bekerítetlen területet — géppuskalövedékek szállnak zümmögve, puszkagolyók keresik a helyet, ahová végképp lepihenhetnek.

Áll az ajtóban, borzongásán is átüt nevetése.

— Milyen hülye is az ember! — mondja és most már felszabadultan kacag. — Te biztosan nem jártál így még, Laczkovits Laci!

A hadapród kérdő mosollyal tekint Márton arcába.

— Képzeld, felhúrom a nadrágom és kezem öntudatlanul felnyúl a levegőbe, a zsinórt keresem, meg akarom húzni. Furcsa, mi? Úgy teszek, mintha kicsikoromban angolvécé körül kergettek volna, holott alig néhány éve van szerencsém a civilizációnak ehhez az áldásához, megvoltam én a falusi budikkal is, egészen jól. Hogy is szed föl az ember ilyen rövid idő alatt ennyi beidegzettséget, hogy ész nélkül is keresi benne valami homályos szándék azt, amire csak az utóbbi évek tanították.

A hadapród jóízűen nevet, hogy valaki éppen efféléken morfondírozik, amikor tábori őrsbe készül. Ilyenkor inkább dalolni szokott, lehet, hogy kényszeríti magát erre is, de egészen belejön és csak az indulás előtt félórával hagyja abba, akkor is csak az evés miatt. Minél inkább közeledik az indulás, annál vadabb nóták csendülnek föl benne, erőszakoltan nyers hangon, mintha csak leplezné vele csikorgó dühét.

— Különb is — folytatja Márton — mindig félek ezen az istenverte latrinán, amióta egy lövedék elfütyült a fejem fölött a nyáron. Fel-felfoházkodom ilyenkor az égre, ha már meg kell halnom, csak ne itt érjen a golyó, nagyon dicstelen halál lenne belezuhanni a szarba. Hogy ki volt az az okos, aki idecsinálta a gödröt erre a védtelen helyre, háttal az arcvonalnak! Anyagcsereüggyben az állat is fedezékbe bújna, egy földhányást kellene legalább szerkeszteni a budi mögé — dűnnyögi, hogy beszéljen éppen, a csendet nagyon nehéz elviselni ilyenkor. Aztán legyint, mert a hideg, csonttá fagyott földre gondol, hogy lehetne most földhányást csinálni?

János, aki eddig elmélyülten hajolt a zászlós csizmája fölé, s egy kefével kenegtetett rá valami olvasztott zsírt, csupán mosolyával jelezvén, hogy érti a tréfát, most föláll és a csajkák után tapogat a félhomályos polcon, el kell menni a vacsoráért, indul a gazda. Sosem irigyelte gazdáját, akkor sem, amikor cipelnie kellett a hátizsákot, el kellett ismernie, hogy neki mindig jobb a dolga. Most is — volt ő egyáltalán bármelyik tábori őrsön? Megkívánhatná a zászlós, hogy olykor vele tartson, de inkább visszaparancsnolná, minek kockáztassa biztonságát fölöslegesen.

— János, hozd a nemezcsizmát — mondja Márton és leül a vaságy szélére, kapcát simogatva. Ilyenkor tegezi, mintegy a halálbamenők meghittségével, máskor tiszteli azt a négy évet is, amennyivel ő idősebb és szigorúan magázza, sokszor nem is esik jól neki. János leteszi az alumínium edényeket és előhózza a szoba zugából az orosz valóit, ő szerezte nemrég, legalább ne fájzon a lába szegénynek, amikor huszonnégy órát ott tölt

abban a kegyetlen hidegben. Azt mondta, hogy kenyérért cserélte, pedig egy kamrában lelte, nagyon kongott a föld, ott volt elrejtve egy ládában ez is, a pufajka is. Jó meleg holmik, az oroszok értik a hideg elleni védekezést.

— Mennék a vacsoráért, zászlós úr — mondja és a gazda bólintására kilép az ajtón, megragadva megint a csajkákat. Még hallja a felcsendülő dallamot, amint szándékos vadsággal, mintha kocsmái káromkodásnak szánták volna, belecikordul a kékülő estbe.

„*Örmester úr bemegy a szobába, az ágyakat sorra vizitálja...*”

Odakint pattog a messzeség, mint mérhetetlen kecskebogycsok egy óriási deszkahídon, és csömörletes gépek zúgnak a magasban. Az orrban, a hosszú szőrszálakon jégkristályok szűrják a nyálkahártyát, nagyon hideg lehet, legalább húsz fok. Sietnie kell a vacsorával, meghagy, mire ideér vele. Igaz, hogy be lehet rakni a kemencébe, de avval is csak az idő telik.

— Jól mérd meg — mondja a szakácsnak —, a gazdám a hetesre megy!

A merítőkánál megáll a kötényes katona kezében, részvétellel néz a legényre és csakugyan telemeríti a nagy kanalat a gulyás sűrűjével. Pedig, ha tudná, hogy ilyenkor mennyivel kevesebbet eszik az ember! A gyomor összeszorul, a nyelvcsőben mintha megakadt volna egy kőgombóc, amit nem lehet se lenyelni, se felöklendezni, nyomja a mellét. Dalolni még csak eldalol, de enni sokkal nehezebb. Majd belé kell mégis tukmálni néhány kanállal, jó ez a meleg lé, ha lóhúsból főzték is. Huszonnégy óráig úgyis csak a művaj és a műmész, vagy a szíjas szalonna, ha nem a „hitlerszalonna” — így nevezik a gyümölcsíz — és a konzerv járja, hidegkoszt, nem melegíti fel az összeránduló gyomrot, a dermedt véreket. Csak a cigaretta marad melegítőnek és lélekoldónak, az is a leggorombább, a Hunnia, az esik a legjobban itt, kivált kint az előretolt állásban. Mélyre szívja, látszik rajta, hogy a legszívesebben magában tartaná minden füstjét, csak azért fújja ki, mert olyan jó belemeregengeni a gomolygó kék fellegekbe. Egy kis rumot adhatnának legalább, de ez csak roham előtt jár, ilyenkor színét sem látják soha. A gazda már a kicsi asztalnál ül, jegyez valamit. Szvettere nyakát visszatúrve viseli, lábán szürצים, előrenyújtott lábfejjel ül. Egy kicsit mégis meg kell melegíteni a gulyást, mert elhűlt. János kinyitja a kemenceajtót és ráteszi a rácsra, amit ő eszkábált nemrég. Ketyegnek az órák, prrr... prrr... sebesen hadar egy géppisztoly odakint.

— Orgonálni szeretnék — mondja egyszerűen Márton és elkezd dúdolni egy korált. „Ki dolgát csak istenre hagyja...” János szinte harmatos szemmel nézi, mert maga is könnyen elképzeli magát az otthoni templom fehér falai közé, föl a kórusra, ahol olyan jókat lehet szundítani, amíg a pap elmondja prédikációját. Majd csak a kántor bika-hangjára, az orgona zúgó basszusára ébred fel, előrehajol és nézi a lányokat odalent. Milyen szépek a lányok vasárnap, amikor szendén, szemüket a viláért fel nem emelve, ülnek a földszinti padokban, magukon tudva a legények mohó tekintetét. A zászlós orgonálni szeretne, ő meg legszívesebben aratna, ha már válogatni lehetne a dologban. Nehéz munka, de békességes, meleg és áhítatos, mint az úrvacsora. Meg is kellene nőülni, eleget mondja Csupor hadapród. Sőhajtva nézi a zászlóst és élébe adja a megmelegített ételt. A pap sem csinálhatná szertartásosabban, csaknem könnyezik belé.

János nagyon félne a gazdája helyében. Ha elgondolja, hogy az most kimegy a Senki Földjére, félméteres hóban, egészen a folyó partjára, ahol bármikor orosz járdor kerülhet élébe, megdermed. Ő itt fog ülni a meleg, kemenceszagú szobában, ami ha nem is olyan, mint otthon, mégis szoba. Fából van a ház, kívül-belül betapasztva és meszelve, piros bádoggal tetővel. Bent nagy szögletes kemence, ugyancsak favázzal, nem szabad benne nagy tüzet rakni, könnyen leég az egész, mint nemrég a századiroda. Szalmával-kóróval kell itt fűteni, vagy ha fával, igen óvatosan, idejében el kell zárni a kemenceajtót, úgy

adja ki a meleget. Jánosnak még ki kell mosnia a zászlós ingét és kapcáit, aztán egyéb dolga sem lesz holnap estig, majd a vacsoráról kell gondoskodnia, mire megjön. Tulajdonképpen megalázó dolog mindez egy ilyen gazdafűtőnek, de ő — isten ne vegye bűnül — nem valami bátor lélek s annyit hallott az öregektől a csicskások jódolgáról, hogy amikor a szakasz megalakult, tisztiküldöncnek jelentkezett. Az ember megalkuszik a sorssal, ha így elviselhetőbb, mire menne az otthoni büszkeséggel itt. A gazdában különben olyan emberre talált, hogy jobbat nem lehet kívánni sem. Nincsenek különös szeszélyei, nem gyötri őt rendkívüli feladatokkal, sokszor inkább nekifog maga csizmát tisztítani és nadrágot foltozni, minthogy neki parancsolgasson, nem egyszer szégyenkezve veszi ki kezéből a munkát. Ő nagyon elkeseredik néha ezekben a reménytelen hetekben és hónapokban, ilyenkor a zászlós vigasztalja.

— Nem kell búsulni, János, majd csak hazakeveredünk innen egyszer! De ha meg nem nőül, ne kerüljön a szemem elé!

Ő ilyenkor még azt is megígéri, hogy asszonyt visz a házhoz, ördög vigye a birtokot. A dolgok sokat veszítettek értékükből s mindaz, amire olyan sokat adott otthon, itt szétfoszlik, mint a füst s felszáll a nevetségesség égébe. Csak a pusztá élet maradjon meg. Csak a zászlóst ne érje valami baj! Ezt tiszta szívből kívánja, a maga érdekeitől függetlenül is, mert megérdemli. Mennyi tűz, terv és álom lakik benne, sok ilyen kellene otthon. De a saját érdekében is ezt kell kívánnia, mi lenne, ha egyszerűen beosztanák a szakasz valamelyik rajába, közönséges lövésznek, akinek tábori őrbe kell járnia negyednaponként, s jobb esetben az arcvonal bunkereiben mereszthetné szemét a sötétségbe. Bizonyosan mindig ármakat látna a vonal felé kúszni, s nagyon bizonytalanul érezné magát.

Ez az éjszaka mindegyiküknek emlékezetes marad. Neki azért, mert aludt le — legalábbis ő úgy vélte, hogy szinte nem is aludt még —, amikor Csupor hadapród felébresztette, kissé ingerülten, mert odakint a hetesen csúnya világ volt éppen.

— Hogy alhatsz ilyen nyugodtan, amikor a gazdád veszedelemben van? — kérdezte a hadapród és voltaképpen igaza is volt.

Felült és szorongva hallgatta a lövések és robbanások nyugtalan, ütemtelen hangját. A telefonosoktól szivárgott ki a hír, Virág zászlós tűztámogatást kért a látrajzon számokkal jelzett vonatkozási pontokra, mert vállalkozást akartak végrehajtani a hetes ellen. János felöltözött és kiment a zászlóaljfigyelőbe, hallgatta a harcizajt, azzal a heves kívánsággal, hogy bár némulnának el a fegyverek és ne lenne a gazdájának semmi baja. A figyelőben éppen Btró Péter volt szolgálatban, csodálkozott, hogy mit keres ő itt, de végülis örült, hogy nincs egyedül, hallgatták a robbanások és sorozattűzek tombolását. A völgy felhorkant a mélyből, fájdalmasan, mint a megtépett vad, villanó fények ostorai verték az éjszaka gyenge bőrét. Elképzelte, hogy gazdáját kiterítve hozzák be egy hordágyon, arca sápadtságát is látta, képzelete a vér sikamlós, nehéz melegét is érezte. Piros jelzőrakéta szállt a folyó fölé, felugattak az arcvonal géppuskái, fényes nyomjelző töltények mutatták az irányt, körülűzdeltek a hetes harceldőrs területét. Pukkanó kályhacsövekből röppentek ki az aknák, meredek útjukból recsegve értek földet, ugyancsak a hetes körül. Egy kis tévedés, az sem kell, csak a szokásos szórás, innen is el lehet pusztítani a zászlóst, pusztá véletlenségből is, a védelmére indult fegyverekkel. Istenem, istenem, nyöszörögte János és beleizzadt az izgalomba.

Márton, miután felvezette a géppuskás rajt és ellenőrizte a figyelőket, elhelyezkedett a fedezékben. A távbeszélős katona, fülén a hallgatóval, egykedvű arccal nézett maga elé és dudorászott.

*Sokkal jobban szeretlek, mint máskor,
Minden percben rád gondolok százszor,*

Valahol Oroszországban,
Valahol Oroszországban.

Fiatal híradós, a hadosztálytól került a zászlóaljhoz. A nyáron egy ilyen fiút ért az az eltévedt lövedék a századiroda mellett, ahol senki se gondolta volna, holttérben, a domb mögött. Szívéhez kapott és vége volt, ledőlt a székről, belegabalyodva a vezeték zsinórjába. Az ajtóul szolgáló sátorlap előtt sebes léptek hallatszottak a futóárokban, meglebbent a ponyva és egy lihegő katona bújt be a lyukba.

— Zászlós úr, a második raj előtt hóköpenyes alakok lopakodnak felénk! — suttogetta fojtott idegességgel.

Márton torkát elszorította az izgalom. Lövés csattant, egészen közel, majd egy kézigránát hangja. A zászlós kibújt a fedezékből és törzsét előrehajtva, az alacsony árokban futva igyekezett a második rajhoz. A katonák már mind előjöttek a bunkerből és az árok mellvédnek kiképzett oldalára dőlve, feszülten figyeltek a drótsövény felé. Márton közébük furakodott.

— Nézze, zászlós úr! — szólt Kiss Elek honvéd.

Balfelől géppuskarú zúdult rájuk ebben a pillanatban, a fejüket sem emelheték föl jóideig. Márton tudta, hogy ennek a leple alatt jutnak egészen közel a támadók s így könnyen meglephetik őket. Leguggolt az árokban, kioldott egy nyeles kézigránát és intett vele a többieknek is. Néhány gránát felrepült, robbanások csattantak előttük. Aztán megint az árok fenekére lapulva szólt a rajparancsnoknak, hogy nagyon éberem figyeljenek és gránáttal űzzék el a közeledőket, majd futva visszatért a parancsnoki bunkerbe. Telefonon tüzet kért a zászlóaljtól, megadta a vonatkozási pontokat a morgók és kályhacsövek részére, valahogy el kell hallgattatni a géppuskarúzet odaáról, mert képtelenné teszi őket minden figyelésre és védekezésre, s ha a támadók behajítják kézigránátjaikat a raj futóárkába, végük lehet. Aztán megint kilépett az árokba, útbajtven géppuskáit, megmutatta nekik a célt és meghagyta, mozgás esetén tüzeljenek a drótakadály elé. Futva igyekezett vissza a második rajhoz. Amikor odaért, kézigránát robbant a drótsövény és a futóárok között, tehát a vállalkozók nagyon közel lehettek, itt már csak egy összdobás segít, gondolta és megint kihajítottak mindannyian egy gránátok. Jajgatás szakadt föl a drótsövény felől, majd futó léptek hallatszottak, mire Mártonék géppuskája — úgy látszik, a fiúk mindezt látják — beléjük pörkölt a futó alakokba. A jégről jajkiáltás hallatszott, majd elcsendesült a világ. Mindez voltaképpen egy óráig is eltartott, de az idő ilyenkor szétfolyik az ember ujjai között, nem lehet megfogni, a feszült idegek hol örökkévalóságnak, hol pillanatoknak érzékelik.

Tóth Gáspár géppuskás irányzó átlőtt mellel fekszik a futóárok alján.

Márton éberem jár-kegel egyik rajától a másikig, hol itt hajol bele a futóárok előtti tájba, hol ott, nem akarja elhinni, hogy vége van minden próbálkozásnak. Amikor a zászlóalj géppuskái és aknavetői elhallgattak, odaáról megszólalt még egy géppuska, de egy hosszú, szaggatott sorozat után elcsendesült megint. Némán hallgatott a táj. Márton Fajszi őrnagy hívatta a készülékhez, sorra el kellett mondania, mi történt tulajdonképpen. Egyszer megszakította közben a beszélgetést, elnézést kérve az őrnagytól, mert idegességében süketnek érezte magát a kinti zajokra és azt képzelte, hogy valami történt az embereivel.

— Mi baj? — kérdezte az őrnagy, amikor újra beleszólt a készülékbe.

— Semmi, őrnagy úr, csak valami zajt hallottam kintről. De most már csönd van.

— Ha valami lesz, jelentsd! — mondta a parancsnok és jóéjszakát kívánt.

Ezen az éjszakán azonban Márton nem sokat alszik.

Hajnal felé szunnyad el egy kicsit, szaggatottan, strófákban álmodja tovább a vállalkozást.

Nappal leginkább Eszterre gondol, bűnbánatot érezve el nem követett vétkei fölött. Harctérre induló katonának nem szabad a jövőre halasztania semmit, pótolhatatlan veszteség éri a halál útjain! Majd gondolatban bocsánatot kér Esztertől, áhítattal idézven alakját, hangját, kezének melegét. Lám, Csopor kifogta, most ment haza szabadságra, két hetet tölt otthon! Ó, ha cserélhetne vele! Minden nap nyereség, amit az arcvonal mögött, kivált amit *otthon* tölthet az ember, s ő még egyetlen napot sem töltött hátul. Vajon sor kerül-e az ő szabadságára? Januárra ígérte Fajszi őrnagy. Január, hol van még január!

Egy héttel öregebbnek érzi magát, amikor estefelé megérkezik a váltás. Laczkovits Laci szorongva veszi át a szolgálatot, meg kell nyugtatni. A harcnak olyasféle törvényei vannak, mint az időjárásnak, a felhő egyelőre kiürült, meglátod, csend lesz éjszaka. De mindnyájan sietve kapkodják össze magukat és lépnek ki a futóárokból a nyílt, világos terepre, hogy a bokros szélén meginduljanak az állások felé. Márton hosszú kézzorítással búcsúzik a hadapródtól, el is marad kissé előreszaladt rajaitól. Lihegve igyekszik utánuk.

Éppen kiáltani akar az emberek után, látja őket elfordulni a parti erdősáv kiszögellésénél és nyugtalanság támad lelkében. Bosszankodik is egy kissé a sietségben, ami embereit hajtja, nem szabad senkit elhagyni, a magára maradt embert bármi érheti az éjszakában. De hiszen napról napra megjárják ezt az utat, ismernek minden fát és bokrot, mi baj érhetné őket itt. Sebes futásnak ered, hogy elérje a többieket.

Valaki a hátára ugrik, majdnem elzuhan ettől. Két kéz ragadja meg karjait s vonszólná be a fák közé, a part irányába. Aki hátulról támadt rá, szája előtt kapkod most tenyerével s ő kiáltani szeretne, de hang nem jön ki a torkán. Két keze szerencsére szabad, neki puskája sincs, a derekán függő pisztolyhoz ugyan ebben a helyzetben nem fér hozzá, de a riadtság olyan erőt ad neki, hogy egy hirtelen mozdulattal lerázza hátáról a támadót. A másik, aki előlről kapkod karjai felé, elesik. Ezt a pillanatot használja ki s megint futni kezd, ajkán a végre kitört kiáltás, mint egy idegen ember hangja, kíséri. Hátranéz, lövésre emelt puskát lát, leszámol az élettel, csak tíz lépés választja el az idegen, prémsapkás katonától. Fut, fut, és várja a mindent megoldó lövést. Úgy érzi, megsüketült, nem hall semmit, neki már emberi számítás szerint halottnak kell lennie. Megint hátratekint, látja, hogy a katona leengedte puskáját és arcát törli, a másik az erdőben tűnhetett el, sehol sem látja. Megrémül a gondolattól, hogy az erdőszélen követi őt, és eltávolodik az erdőtől, nekivág a havas mezőnek, így éri utól, sokára, a leváltott szakaszt. Nem szól senkinek, mert már maga is kételkedni kezd, nem felzaklattott idegeinek játéka volt-e mindaz, amitől futásnak eredt. De karjain érzi még az idegen kéz szorítását s a hátán is fáj valami a lapocka alatt. Vállpántja leszakadva lobog, hiányzik róla a gomb.

Nyelvet akartak fogni — állapítja meg tárgyilagosan és idegesen felkacag. A katonának nem tudják mire vélni ezt a nevetést, ami úgy hangzott, mintha a zászlósnak valami pajzán tréfa jutott volna eszébe.